

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนทำวังผาในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน โดยได้ทำการศึกษาค้นคว้า รวบรวมเอกสารตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและได้อาศัยแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องโดยสรุปเป็น 6 ประเด็นตามลำดับดังนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยว
2. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
3. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน
4. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว
5. ข้อมูลทั่วไปของอำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

ความหมายของการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวตามความหมายขององค์การสหประชาชาติ คือ การเดินทางโดยมีจุดหมาย เพื่อพักผ่อน เพื่อการศึกษา เพื่อศาสนาและวัฒนธรรม เพื่อการกีฬาและการบันเทิงรื่นเริงใจ เพื่อความสนใจพิเศษ เพื่อเยี่ยมญาติและมิตรสหาย เพื่อธุรกิจหรือเพื่อไปร่วมประชุมสัมมนา โดยมีเงื่อนไขมิใช่การเดินทางเพื่อการประกอบอาชีพและพักอาศัยอยู่เป็นการถาวร (ราณี อธิชัยกุล และรชพร จัทรส์ว่าง, 2546)

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2549) ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวคือการเดินทางจากถิ่นที่อยู่เป็นปกติ เพื่อไปยังสถานที่ท่องเที่ยวเป็นการชั่วคราว โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพักผ่อนจากความเครียดในชีวิตประจำวัน ฟื้นฟูสุขภาพกายและสุขภาพของจิตใจ เปิดโอกาสให้พบเจอกับสิ่งแวดล้อม ผู้คน วัฒนธรรมและความรู้ที่แตกต่างและแปลกใหม่

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2540) ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยว คือการเดินทางของผู้เดินทางที่มีวัตถุประสงค์แตกต่างกันออกไป เช่น เดินทางเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ เดินทางเพื่อรักษาสุขภาพ เดินทางเพื่อการศึกษา โดยการเดินทางท่องเที่ยวเป็นการเดินทางเพื่อการผ่อนคลาย ความตึงเครียด และการได้สัมผัสกับสิ่งที่แปลกใหม่ทำให้ได้รับประสบการณ์และความรู้เพิ่มมากขึ้น เป็นต้น

เสรี วงไพจิตร (2534) ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยว หมายถึง ผลรวมของปรากฏการณ์อันเกิดมาจากการปฏิสัมพันธ์ต่อกันระหว่างนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ รัฐบาลและชุมชน

จากความหมายดังกล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า การท่องเที่ยว คือ การเดินทางจากแหล่งที่พำนักอาศัยไปยังสถานที่อื่นเป็นการชั่วคราว โดยมีวัตถุประสงค์แตกต่างกันออกไปกว่านั้น การท่องเที่ยวยังก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง และระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมอีกด้วย

ประเภทของการท่องเที่ยว

ในการที่นักท่องเที่ยวเดินทางท่องเที่ยวจากถิ่นที่ตนพำนักอาศัยไปยังแหล่งท่องเที่ยว พวกเขามีจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกันออกไป วรรณฯ วงษ์วานิช (2546) จึงแบ่งประเภทของการท่องเที่ยวออกเป็น 6 ประเภท ที่สอดคล้องกับความต้องการในการเดินทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว ดังนี้

1. การท่องเที่ยวเพื่อความสนุกสนานและความบันเทิง โดยนักท่องเที่ยวจะใช้เวลาว่างวันหยุดเพื่อเปลี่ยนบรรยากาศและทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน
2. การท่องเที่ยวเพื่อการพักผ่อนและสุขภาพ เป็นการท่องเที่ยวที่ใช้เวลาว่างเพื่อการพักผ่อนยังสถานที่ใดที่หนึ่งให้นานที่สุด เพื่อฟื้นฟูร่างกายและจิตใจจากความเหนื่อยล้า และเพื่อเรียกพลังความสดชื่นกลับคืนมา
3. การท่องเที่ยวเพื่อศึกษาวัฒนธรรม เป็นการท่องเที่ยวที่มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาศิลปะและวัฒนธรรมของกลุ่มผู้คนแต่ละกลุ่ม หรือแต่ละประเทศที่มีเอกลักษณ์แตกต่างกันออกไป
4. การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา เป็นการท่องเที่ยวโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเข้าชมการแข่งขันกีฬาประเภทต่าง ๆ เช่น การแข่งขันชกมวยชิงแชมป์ หรือเป็นการท่องเที่ยวเพื่อเข้าร่วมเล่นกีฬาด้วยตนเองก็ได้ เช่น การท่องเที่ยวไปเล่นกีฬา ส่องสัตว์ ตกปลา ซึมซา เป็นต้น
5. การท่องเที่ยวเพื่อธุรกิจ การประชุม และสัมมนา เป็นการท่องเที่ยวที่มีจุดมุ่งหมายในการติดต่อธุรกิจ ประชุมสัมมนาและเพื่อศึกษาดูงานทั้งในประเทศและต่างประเทศและหลังจากเสร็จสิ้นภารกิจเหล่านี้นักท่องเที่ยวอาจถือโอกาสท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ

6. การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา เป็นการท่องเที่ยวโดยมีวัตถุประสงค์ในเชิงการศึกษา แลกเปลี่ยนความรู้ด้านการวิจัยเชิงวิชาการ หรือการแลกเปลี่ยนอาจารย์และนักศึกษาระหว่างมหาวิทยาลัย โดยผู้เข้าร่วมโครงการแลกเปลี่ยนจะอยู่ในประเทศนั้นเป็นเวลานานนับเดือน การท่องเที่ยวประเภทนี้รวมไปถึงการท่องเที่ยวเพื่อศึกษางานภายในประเทศด้วย

องค์ประกอบของการท่องเที่ยว

ลีเพอร์ (Leiper, 2004) ได้กำหนดองค์ประกอบของการท่องเที่ยวไว้ 5 ประการ ดังนี้

1. นักท่องเที่ยว

นักท่องเที่ยว คือ กลุ่มคนที่เดินทางท่องเที่ยวโดยสละทั้งเงินและเวลา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะได้รับประสบการณ์ที่แปลกใหม่และหลีกเลี่ยงจากความซ้ำซากจำเจในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้แล้วกลุ่มนักท่องเที่ยวยังถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่ขับเคลื่อนองค์ประกอบด้านอื่น ๆ ของการท่องเที่ยวให้สามารถดำเนินการต่อไปได้ สอดคล้องกับแม็คอินทอชและกอยด์เนอร์ (McIntosh and Goeldner, 1986) กล่าวว่า นักท่องเที่ยว คือ กลุ่มคนที่มีความสำคัญที่ก่อให้เกิดการท่องเที่ยว ก่อให้เกิดรายได้หมุนเวียนอยู่ในธุรกิจภาคบริการ เช่น ธุรกิจที่พัก เป็นต้น

ดังนั้นในการพัฒนาการท่องเที่ยวควรศึกษาพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว เพื่อให้เข้าใจถึงกลุ่มเป้าหมายของแหล่งท่องเที่ยว

จริญญา เจริญสุขใส (2544) กล่าวว่า ลักษณะของนักท่องเที่ยวจำแนกตามลักษณะเพศ อายุ อาชีพ ระดับการศึกษา และรายได้ ส่วนแต่เป็นปัจจัยที่ส่งผลถึงพฤติกรรมการเดินทางและการเลือกแหล่งท่องเที่ยวที่แตกต่างกันออกไป ดังนี้

1.1 เพศ นักท่องเที่ยวเพศชายเป็นกลุ่มที่มักเดินทางตามลำพังหรือเดินทางมาเป็นกลุ่ม และไปแทบทุกแหล่งท่องเที่ยว มักทำกิจกรรมการท่องเที่ยวที่หลากหลาย เช่น กิจกรรมการท่องเที่ยวที่เน้นธรรมชาติ ความตื่นเต้นและความสนุกสนานบันเทิง สำหรับนักท่องเที่ยวหญิงมักเดินทางมาพร้อมกับเพื่อนหรือบริษัทนำเที่ยว โดยมักจะเลือกแหล่งท่องเที่ยวที่มีความปลอดภัยและสามารถเดินทางได้สะดวก นักท่องเที่ยวหญิงชอบกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีการจับจ่ายซื้อสินค้า

1.2 อายุ บุคคลที่มีช่วงอายุที่แตกต่างกันก็จะมีความสามารถในการเดินทางได้แตกต่างกัน กล่าวคือ

1.2.1 กลุ่มวัยเด็กช่วงอายุต่ำกว่า 15 ปี เป็นกลุ่มที่ไม่สามารถเดินทางได้ตามลำพัง หากเดินทางท่องเที่ยวมักจะเดินทางกับพ่อแม่หรือโรงเรียน กิจกรรมการท่องเที่ยวจะเน้นการศึกษา ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

1.2.2 กลุ่มวัยรุ่น ช่วงอายุ 15-24 ปี เป็นวัยที่กำลังศึกษาอยู่หรือเพิ่งจบการศึกษาจึงไม่มีทุนทรัพย์ในการเดินทางด้วยตนเอง ส่วนใหญ่มักเดินทางกับพ่อแม่ โรงเรียน สถาบันที่จัดอบรมต่าง ๆ หรือเดินทางมาพักอาศัยอยู่กับโครงการครอบครัวอุปถัมภ์ ตามโครงการแลกเปลี่ยนทางการศึกษา กลุ่มนักท่องเที่ยววัยรุ่นมักชอบทำกิจกรรมเชิงผจญภัยที่มีความท้าทายความสามารถ และมีความตื่นเต้น ในทางการตลาดกลุ่มวัยเด็กและวัยรุ่น เป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่น่าส่งเสริม แม้ว่าจะเป็นกลุ่มที่มีค่าใช้จ่ายน้อย แต่หากนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้เกิดความประทับใจในแหล่งท่องเที่ยว ตั้งแต่วัยเด็กแล้ว พวกเขาจะรักการท่องเที่ยวและจะพยายามเดินทางท่องเที่ยวเมื่อมีโอกาสในอนาคต

1.2.3 กลุ่มวัยทำงานตอนต้น ช่วงอายุ 25-34 ปี เป็นกลุ่มที่มีความสามารถในการใช้จ่ายเงินได้สูง เพราะมีรายได้เป็นของตัวเอง ลักษณะกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เลือกก็ยังสามารถทำได้หลากหลายตามความสนใจเพราะสุขภาพแข็งแรง เช่น การท่องเที่ยว การศึกษาศิลปวัฒนธรรม หรือชีวิตความเป็นอยู่เป็นต้น โดยคนกลุ่มนี้จะเดินทางท่องเที่ยวมากกว่าคนกลุ่มอื่น ๆ

1.2.4 กลุ่มวัยทำงานตอนกลางและตอนปลาย ช่วงอายุ 35-44 ปี และ 45-54 ปี เป็นกลุ่มที่มีการเดินทางค่อนข้างสูง เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจและเพื่อเข้าร่วมสัมมนาหรือเจรจาธุรกิจ ประกอบกับการมีฐานะทางการเงินที่ค่อนข้างมั่นคง

1.2.5 กลุ่มวัยเกษียณ ช่วงอายุ 50 ปีขึ้นไป เป็นกลุ่มที่มีเวลาในการท่องเที่ยวมาก เพราะไม่มีภาระงานที่ต้องรับผิดชอบแล้ว หากสุขภาพเอื้ออำนวย นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้จะเดินทางแบบประหยัดแต่ไม่เร่งรีบ กิจกรรมการท่องเที่ยวมักเน้นกิจกรรมเชิงศิลปวัฒนธรรมและศาสนา

1.3 อาชีพ กลุ่มบุคคลที่ทำงานในอาชีพระดับผู้บริหาร ตัวแทนขาย หรือกลุ่มนักวิชาชีพที่มีการติดต่อระหว่างประเทศ จะมีโอกาสเดินทางเพื่อวัตถุประสงค์ทางธุรกิจมากกว่ากลุ่มอื่น

1.4 ระดับการศึกษา โดยส่วนใหญ่บุคคลที่มีระดับการศึกษาสูงก็มักจะมีอาชีพและรายได้ที่ดี ส่งผลให้มีโอกาสได้เดินทางบ่อยครั้ง นอกจากนี้ระดับการศึกษายังเป็นตัวชี้ให้เห็นถึงคุณภาพของนักท่องเที่ยว ด้วยสมมติฐานที่ว่าผู้ที่มีการศึกษาสูงมักจะเป็นผู้ที่มีความคิดและจะแสดงออกถึงทัศนคติและพฤติกรรมการท่องเที่ยวที่ดี เช่น มีแนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ตลอดจนมีความเข้าใจในสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นที่แตกต่างกันออกไป

1.5 ระดับรายได้ บุคคลที่มีรายได้สูงย่อมมีโอกาสในการเดินทางท่องเที่ยวได้ระยะไกลและบ่อยครั้งกว่าบุคคลที่มีรายได้ต่ำกว่า โดยทั่วไปกลุ่มรายได้แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มรายได้สูง กลุ่มรายได้ปานกลาง และกลุ่มรายได้ต่ำ ซึ่งช่วงรายได้ที่จะกำหนดระดับฐานะนั้นขึ้นอยู่กับสภาพเศรษฐกิจและระดับค่าครองชีพของแต่ละประเทศ

2. ถิ่นพำนักอาศัยของนักท่องเที่ยว

ถิ่นพำนักของนักท่องเที่ยว คือ ถิ่นที่อยู่ของนักท่องเที่ยวที่อาศัยอยู่ถาวร ซึ่งเป็นถิ่นสร้างแรงจูงใจประเภทแรงผลักดันหลายประการ กระตุ้นให้ผู้คนในท้องถิ่นต้องการท่องเที่ยว อาทิเช่น ความตึงเครียดในชีวิตการทำงานและครอบครัว ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ หรือแม้แต่การมีเวลาว่างหลังจากการทำงาน หรือการจัดสรรวันหยุดให้กับประชาชนของภาครัฐ ที่ทำให้ประชาชน มีเงินมีเวลาและมีความต้องการที่มากพอสำหรับการเดินทางท่องเที่ยว

3. เส้นทางที่ใช้สำหรับเดินทาง

เส้นทางที่ใช้สำหรับเดินทาง คือ เส้นทางที่นักท่องเที่ยวใช้เดินทางจากแหล่งที่ตนพำนักอาศัยไปยังสถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ โดยเส้นทางที่ใช้ในการเดินทางจะต้องมีความปลอดภัยและความสะดวกสบายที่อำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวให้ถึงจุดหมายปลายทางโดยสวัสดิภาพ โดยบุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2549) กล่าวว่าเส้นทางที่ใช้สำหรับการเดินทางไปเยือนแหล่งท่องเที่ยวคือเรือข่าบริการคมนาคมที่เอื้อประโยชน์ให้แก่นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางสู่จุดหมายปลายทางของพวกเขาได้อย่างอย่างปลอดภัย สะดวกสบายและรวดเร็ว

4. แหล่งท่องเที่ยว

แหล่งท่องเที่ยว คือ แหล่งที่มีสถานที่ทรัพยากรการท่องเที่ยวอันมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่โดดเด่นและสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้ตัดสินใจเดินทางมาเยี่ยมชมเยือนได้ สอดคล้องกับทวิศักดิ์ทิพยมหงษ์ (2544) และ ครอมพ์ตัน (Crompton, 1979) กล่าวว่าแหล่งท่องเที่ยวจะสร้างแรงจูงใจประเภทแรงดึงดูดเพื่อดึงดูดใจให้ผู้คนต้องการท่องเที่ยว เช่น ความมีชื่อเสียงและภาพลักษณ์ที่ดีของสถานที่ท่องเที่ยว ความงดงามของทรัพยากรทางธรรมชาติ วัฒนธรรมและวิถีชีวิต ตลอดจนสภาพแวดล้อมที่ผ่อนคลาย กิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่แปลกใหม่ โอกาสสำหรับการพบปะผู้คนใหม่ ๆ หรือเชื่อมเยือนญาติมิตรและ โอกาสในการศึกษาเรียนรู้สิ่งใหม่ซึ่งเป็นประสบการณ์อันมีคุณค่าของชีวิต

นอกจากเอกลักษณ์เฉพาะตัวอันโดดเด่นของทรัพยากรการท่องเที่ยวท้องถิ่นแล้ว แม็คอินทอชและกอยด์เนอร์ (McIntosh and Goeldner, 1986) กล่าวว่ารัฐบาล ผู้ประกอบการและประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ยังมีบทบาทสำคัญต่อการดึงดูดนักท่องเที่ยวอีกด้วย กล่าวคือ รัฐบาลจะมีหน้าที่จัดในการลงทุนเพื่อจัดให้มีโครงสร้างพื้นฐานอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนและนักท่องเที่ยว เช่น ถนน รถโดยสาร ท่าอากาศยาน ระบบไฟฟ้า น้ำประปา และระบบการสื่อสาร สำหรับประชาชนในท้องถิ่นจะเป็นผู้ที่มีบทบาทในการ ด้อนรับนักท่องเที่ยวด้วยมิตรไมตรี การช่วยเหลือเกื้อกูลต่อนักท่องเที่ยว และเป็นผู้ที่มีส่วนช่วยรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยวให้คงอยู่สืบไป

5. ธุรกิจการท่องเที่ยว

ธุรกิจการท่องเที่ยว คือ กลุ่มองค์กรมีการจัดเตรียมสินค้าและบริการเกี่ยวกับการท่องเที่ยว เพื่ออำนวยความสะดวกให้นักท่องเที่ยวตลอดการเดินทาง ซึ่งมีปรากฏอยู่ทั้งในท้องถิ่นที่นักท่องเที่ยวพำนักอาศัย ระหว่างเส้นทางที่ใช้สำหรับการเดินทางและบริเวณแหล่งท่องเที่ยว เช่น บริการด้านที่พักอาศัย บริการด้านอาหารและเครื่องดื่ม บริการด้านการคมนาคม บริการให้คำปรึกษาสำหรับการเดินทางท่องเที่ยว บริการนำเที่ยวและบริการด้านอื่น ๆ โดย สมบัติกาญจนกิจ (2542) ได้สรุปธุรกิจบริการด้านการท่องเที่ยวไว้ 9 ประการดังนี้

5.1 ทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึง แหล่งท่องเที่ยว วัฒนธรรมประเพณีและกิจกรรมที่สามารถดึงดูดความสนใจให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาเยือน สอดคล้องกับราณี อิศัยกุล (2546) ได้กล่าวไว้ว่า แหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งย่อมมีลักษณะโดดเด่นแตกต่างกันออกไปตามทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรประเภทประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุสถาน และศาสนสถาน ทรัพยากรประเภทวัฒนธรรมและประเพณีและทรัพยากรประเภทที่มนุษย์สร้างขึ้น

5.2 การคมนาคม เป็นช่องทางที่สำคัญต่อนักท่องเที่ยวในการที่จะใช้สำหรับเดินทางมาเยือนสถานที่ท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศเพื่อซื้อบริการในรูปแบบต่าง ๆ

5.3 พิธีเข้าเมืองและบริการข่าวสาร ควรมีการดำเนินงานอย่างเป็นระบบระเบียบเพื่อสามารถให้บริการแก่นักเดินทางได้อย่างสะดวกสบาย รวดเร็ว และสำหรับการให้บริการข่าวสาร ควรใช้การสื่อสารที่ทำให้เข้าใจข้อมูลได้ง่าย เช่น เรื่องอาหาร ยานพาหนะและบริการนำเที่ยว

5.4 ที่พักอาศัย ควรมีหลาย ๆ ระดับให้นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสเลือกและควรมีการควบคุมราคาให้เหมาะสมกับคุณภาพของที่พัก

5.5 ภัตตาคารและร้านอาหาร ควรมีอาหารให้บริการนักท่องเที่ยวที่หลากหลายเพื่อสามารถตอบสนองความต้องการและความสนใจที่แตกต่างกันของนักท่องเที่ยวได้ ยิ่งไปกว่านั้น ภัตตาคารและร้านอาหารต้องคำนึงถึงสุขลักษณะและคุณภาพ รวมถึงการกำหนดราคาสินค้า และการบริการ

5.6 บริการนำเที่ยว ควรมีบริการนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ควรมีความรู้ความเข้าใจแหล่งท่องเที่ยวที่ถูกต้องผ่านการอบรมมัคคุเทศก์มาก่อนเพื่อให้สามารถเป็นตัวแทนของประเทศที่ดีได้

5.7 สินค้าของที่ระลึก ควรเป็นสินค้าที่มีคุณภาพและมีการกำหนดราคาที่เหมาะสม

5.8 ความปลอดภัย ควรมีมาตรการรักษาความสงบปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือและภาพลักษณ์ที่ดีให้แก่ประเทศ

5.9 การเผยแพร่โฆษณา เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สนับสนุนการขยายตัวของธุรกิจการท่องเที่ยง เนื่องจากการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศจะทำให้นักท่องเที่ยวได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวและสนใจใช้บริการการท่องเที่ยว

จากองค์ประกอบทั้งหมดของการท่องเที่ยวจะเห็นได้ชัดว่าการท่องเที่ยวต้องพึ่งพาทรัพยากรทางธรรมชาติ วัฒนธรรม วิถีชีวิตท้องถิ่น เป็นส่วนสำคัญ อย่างไรก็ตามการพัฒนาการท่องเที่ยวย่อมก่อให้เกิดทั้งผลกระทบต่อความสมบูรณ์ของทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีคุณค่าได้

ผลกระทบของการท่องเที่ยว

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่สร้างรายได้ให้แก่ประเทศไทยเป็นมูลค่ามหาศาล อย่างไรก็ตามการพัฒนาการท่องเที่ยวถูกมองว่าเป็นการพัฒนาที่สร้างทั้งผลกระทบเชิงบวกและเชิงลบต่อเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ดังนี้

1. ผลกระทบเชิงบวก

บีชและแชดวิก (Beech and Chadwick, 2006) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่สร้างผลประโยชน์ในด้านการสนับสนุนการขยายตัวของธุรกิจภาคบริการเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวและธุรกิจด้านอื่น ๆ ด้วย เมื่อธุรกิจเกิดการขยายตัวก็ก่อให้เกิดการสร้างงาน สร้างอาชีพ และกระจายรายได้สู่ภูมิภาค สอดคล้องกับวิลม จิโรจน์พันธ์, ประชิต สกฤษณ์พัฒน์ และอุดมเชยกิจวงศ์ (2548) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเป็นที่มาของรายได้ให้กับประชาชนและรัฐบาลของท้องถิ่นที่เป็นเจ้าบ้านของแหล่งท่องเที่ยวจากการใช้จ่ายใช้สอยของนักท่องเที่ยว ซึ่งรายได้นี้จะมีส่วนช่วยในการพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น รวมไปถึงนำไปใช้พัฒนาประเทศ

ยิ่งไปกว่านั้นการท่องเที่ยวยังสร้างความภาคภูมิใจให้แก่ประชาชนผู้เป็นเจ้าของทรัพยากรการท่องเที่ยว อันนำไปสู่การตระหนักถึงคุณค่าขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม สถาปัตยกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และก่อให้เกิดจิตสำนึกและความร่วมมือในการรักษาและพัฒนาทรัพยากรเหล่านี้ไว้ไม่ให้สูญหาย รวมถึงมีการฟื้นฟูและนำทรัพยากรมาใช้และจัดการอย่างระมัดระวัง

อย่างไรก็ตามการท่องเที่ยวที่พัฒนาที่ขาดความรอบคอบและเหมาะสมย่อมนำมาซึ่งความเสื่อมถอยของเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และประชาชนในท้องถิ่นได้เช่นกัน

2. ผลกระทบเชิงลบ

ในทางเศรษฐกิจ แมธิสันและวอลล์ (Mathieson and Wall, 1982) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเป็นปัจจัยที่ทำให้ค่าครองชีพของชุมชนสูงขึ้น กล่าวคือเมื่อมีนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้นความต้องการทางสินค้าและบริการเพิ่มมากขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว เปิดโอกาสให้ผู้ประกอบการ โกงราคาสินค้าและบริการให้สูงขึ้น นอกจากนี้การท่องเที่ยวยังก่อให้เกิดปัญหา

การรั่วไหลของเงินตราที่ได้จากการท่องเที่ยวออกนอกชุมชน เนื่องจากผู้ประกอบการต้องสั่งซื้อสินค้าจากนอกชุมชนหรือจากต่างประเทศ

ในบางครั้งการปฏิบัติหน้าที่ผิดกาลเทศะของนักท่องเที่ยวอาจมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านค่านิยมทางสังคมและวิถีชีวิตประชาชน อันนำไปสู่การสูญเสียความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น นอกจากนี้การที่นักท่องเที่ยวเข้ามาในแหล่งท่องเที่ยวจำนวนมาก ๆ โดยไม่สอดคล้องกับศักยภาพในการรองรับและการจัดการทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม เช่น ปัญหาขยะล้นเมือง ปัญหามลพิษทางน้ำและอากาศ (Beech and Chadwick, 2006) สำหรับในประเทศไทย มีหลายแหล่งท่องเที่ยวที่ได้รับผลกระทบเชิงลบจากการพัฒนาการท่องเที่ยว ดังตัวอย่างต่อไปนี้

กรีน (Green, 2005) พบว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวบริเวณชายหาดเฉวง เกาะสมุย โดยขาดการวางแผนที่เหมาะสม ก่อให้เกิดผลเสียต่อสภาพแวดล้อมโดยรวม ซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของคนในท้องถิ่น เนื่องจากชายหาดที่เคยเป็นอยู่ชิวชิวและสถานที่ทำกิจกรรมร่วมกันของประชาชนในท้องถิ่นถูกเปลี่ยนแปลงไปเพื่อใช้เป็นแหล่งบริการนักท่องเที่ยว ซึ่งถือว่าการทำให้วิถีชีวิตท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงไปด้วย สำหรับพื้นที่บริเวณชายหาดและแหล่งธรรมชาติอื่น ๆ ต้องเผชิญกับภาวะเสื่อมโทรมจากการถูกรุกล้ำ อันเป็นผลมาจากการพัฒนาสิ่งปลูกสร้างและเครื่องอำนวยความสะดวก ที่สำคัญรายได้ที่ได้รับจากการท่องเที่ยวไม่ได้หมุนเวียนอยู่ในมือของประชาชนในท้องถิ่น เนื่องจากหลายธุรกิจ เช่น โรงแรม หรือร้านอาหาร เป็นของชาวต่างชาติ

การพัฒนาการท่องเที่ยวของอำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในต่อชุมชน กล่าวคือการท่องเที่ยวเปลี่ยนไปจากเมืองเล็ก ๆ ที่มีชาวไทยใหญ่เป็นเจ้าของท้องถิ่นให้กลายเป็นเมืองท่องเที่ยวที่มี โรงแรม รีสอร์ทเกิดขึ้นมากมายแทนที่ความงดงามของบรรยากาศเก่า ๆ ที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน นอกจากนี้ผู้คนจากภายนอกก็อพยพมาตั้งถิ่นฐานมากขึ้นทำให้ประชาชนในท้องถิ่นต้องถอยร่นไปอยู่นอกเมือง (ผู้จัดการออนไลน์, 2552)

สำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ปลายโพงพาง จังหวัดสมุทรสาคร ก็นำไปสู่ความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมบริเวณรอบแม่น้ำแม่กลอง เนื่องจากผู้ประกอบการหลายรายใช้เรือยนต์ในการพานักท่องเที่ยวไปท่องเที่ยวชมหิ่งห้อยที่อยู่บริเวณต้นลำพูรอบคลอง ซึ่งเรือยนต์ก่อให้เกิดมลพิษทางเสียงและทางน้ำที่รบกวนชุมชน ทำให้ผู้คนในชุมชนบางคนเกิดความไม่พอใจและนำไปสู่การตัดทำลายต้นลำพู ซึ่งจะส่งผลทำให้ระบบนิเวศเสียความสมดุล (นันทนุช สังวาลย์, 2546)

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวเป็นทั้งผู้ก่อและเหยื่อของความเสื่อมโทรมต่อสภาพแวดล้อมโดยรวม เพื่อแก้ปัญหานี้การท่องเที่ยวทำให้มีกระแสความ

ต้องการการท่องเที่ยวแบบมีความรับผิดชอบต่อที่ส่งเสริมความยั่งยืนของการท่องเที่ยว ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงนิเวศก็เป็นหนึ่งในรูปแบบการท่องเที่ยวที่สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการสนับสนุนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม สังคมวัฒนธรรม วิถีชีวิตท้องถิ่น รวมถึงสร้างเงินรายได้ให้หมุนเวียนภายในชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อม

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศมาจากคำภาษาอังกฤษว่า “Ecotourism” ซึ่งเป็นคำผสมกันระหว่างคำว่า ecology หรือนิเวศวิทยา กับคำว่า tourism หรือ การท่องเที่ยว รวมความหมายแล้วหมายถึง การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม เอกลักษณ์ท้องถิ่น และระบบนิเวศสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยการมีส่วนร่วมในการพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรเหล่านี้จากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากประชาชนและชุมชนในแหล่งท่องเที่ยว ดังนั้นการจัดการท่องเที่ยวต้องอยู่ภายใต้การดูแลของชุมชน และเอื้อประโยชน์ให้แก่ชุมชนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ในขณะที่เดียวกันก็สามารถตอบสนองความพึงพอใจเพิ่มพูนประสบการณ์ความรู้เพื่อกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรการท่องเที่ยวและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว (วิมล จิโรจพันธุ์ และคณะ, 2548; GLOBE’90, 1990) นอกจากนี้แล้วยังมีบุคคลและกลุ่มคนอีกหลาย ๆ กลุ่มที่ให้ความสนใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้มากมาย สามารถสรุปได้ดังนี้

บู (Boo, 1990) ให้คำจำกัดความของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่าเป็นการท่องเที่ยวแบบอิงธรรมชาติที่เอื้อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ อันเนื่องมาจากการการท่องเที่ยวก่อให้เกิดเงินทุนสำหรับการปกป้องดูแลรักษาพื้นที่ มีการสร้างงานให้กับชุมชนหรือท้องถิ่น พร้อมทั้งให้การศึกษาและสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม

เซบาลอส-ลาสคูเรียน (Ceballos – Lascurian, 1991) ให้คำจำกัดความของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่าเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเดินทางไปยังแหล่งธรรมชาติ โดยไม่ก่อให้เกิดการรบกวนหรือสร้างความเสียหายแก่ธรรมชาติ แต่มีวัตถุประสงค์เพื่อชื่นชม ศึกษาเรียนรู้และเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ พืชพรรณ และสัตว์ป่า ตลอดจนจณลักษณะทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในแหล่งธรรมชาติเหล่านั้น

สมาคมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (The Ecotourism Society, 1991) ได้ให้คำจำกัดความการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า เป็นการท่องเที่ยวที่รับผิดชอบต่อแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ โดยให้ความสำคัญกับการรักษาสีงแวดล้อม ตลอดจนการยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในท้องถิ่นให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

เวสเตอร์น (Western, 1993) ได้ให้คำจำกัดความการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่าเป็นการท่องเที่ยวที่สามารถใช้ป็นเครื่องมือในการตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวที่อยากสัมผัสกับธรรมชาติและมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลางแจ้งหลากหลายประเภท เช่น เดินป่า ปลูก เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันการท่องเที่ยวเชิงนิเวศก็มีศักยภาพในการกระตุ้นให้เกิดการอนุรักษ์ระบบนิเวศ สังคมวัฒนธรรม และความงามทางสุนทรียภาพของแหล่งท่องเที่ยว

ภราเดช พยัควิเชียร (2543) ได้ให้คำจำกัดความของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่าเป็นการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้เพื่อให้เกิดความเข้าใจและความเคารพต่อเจ้าของแหล่งท่องเที่ยว รวมถึงการพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องได้รับการยินยอมจากประชาชนในท้องถิ่น และต้องสร้างประโยชน์ให้แก่ชุมชนด้วย

ฉัตรชัย ค้วงจาด (2545) ได้ให้คำจำกัดความของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ควบคู่ไปกับการจัดกิจกรรมนันทนาการ โดยต้องอาศัยความร่วมมือจากทั้งรัฐบาล ภาคเอกชน ประชาชนในท้องถิ่น และนักท่องเที่ยว

สถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (2548) ได้ให้คำจำกัดความของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า เป็นการท่องเที่ยวที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตท้องถิ่น โดยมีการจัดการท่องเที่ยวให้คงอยู่ในระยะยาว สามารถพัฒนาเป็นการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และสามารถเก็บรักษาไว้ถึงชั่วลูกชั่วหลาน

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548) ได้ให้คำจำกัดความของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่าเป็นการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ โดยมีการให้ความรู้แก่ผู้เกี่ยวข้อง และให้ชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วม เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนท้องถิ่นและสร้างจิตสำนึกให้ทุกฝ่ายร่วมกันรับผิดชอบต่อระบบนิเวศ

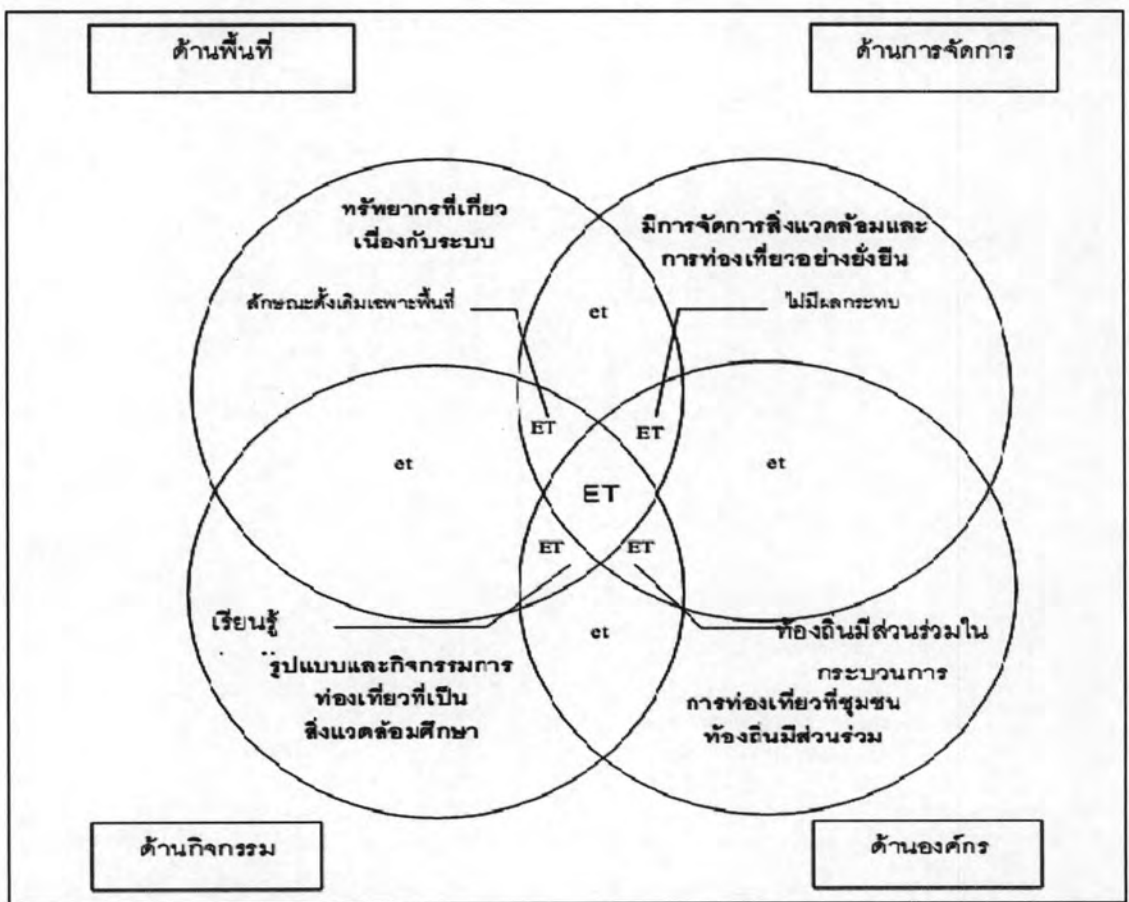
จากแนวความหมายดังกล่าวสรุปได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การท่องเที่ยวที่สนับสนุนการให้ความรู้ เพิ่มพูนประสบการณ์และเสริมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สังคม วัฒนธรรมและเอกลักษณ์ท้องถิ่นให้แก่ทุกฝ่ายที่มีส่วนรับผิดชอบกับการท่องเที่ยว และที่สำคัญการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องอยู่ภายใต้การดูแลและการจัดการของชุมชน รวมถึงเอื้อประโยชน์ให้แก่ประชาชนและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น

องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีจุดมุ่งหมายในการส่งเสริมให้ทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องช่วยกันรักษาและพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยว เช่น ทรัพยากรธรรมชาติ เอกลักษณ์ท้องถิ่น รวมถึงยกระดับคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นให้แก่ประชาชนท้องถิ่น และเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้และตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อมจากประสบการณ์ตรง (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548) จากจุดมุ่งหมายดังกล่าว จะเห็นว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการ ตามแนวคิดของบัคเลย์ (Buckley, 1994) ดังนี้

1. องค์ประกอบด้านพื้นที่ เป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ (Nature-based Tourism) กล่าวคือ เป็นการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับแหล่งพื้นที่ทางธรรมชาติที่มีความโดดเด่นเฉพาะตัวเป็นหลัก ทั้งนี้รวมถึงไปถึงแหล่งที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศของแหล่งนั้น
2. องค์ประกอบด้านการจัดการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างมีความรับผิดชอบ โดยระมัดระวังไม่ให้เกิดความเสียหายแก่สิ่งแวดล้อมและสังคม ตลอดจนสนับสนุนในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวและกำหนดขอบเขตการพัฒนาอย่างเหมาะสมและยั่งยืน สอดคล้องกับ รำไพพรรณ แก้วสุริยะ (2544) กล่าวว่า ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยว เช่น นักท่องเที่ยว ประชาชนเจ้าของแหล่งท่องเที่ยว และผู้ประกอบการต้องให้ความสำคัญกับการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การกำจัดขยะ การควบคุมมลพิษทางน้ำ อากาศและเสียง และการจัดการด้านความปลอดภัยของชีวิตและทรัพย์สินร่วมกันอย่างเป็นระบบ
3. องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ เป็นการท่องเที่ยวทางการศึกษาสิ่งแวดล้อม โดยสนับสนุนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว เพื่อเป็นการเพิ่มพูนประสบการณ์และเสริมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้แก่นักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่น และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง
4. องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นเกือบตลอดกระบวนการ และเอื้อประโยชน์สู่ประชาชนในชุมชนในด้านการสร้างงาน การกระจายรายได้ และการพัฒนาคุณภาพชีวิต รวมถึงการนำรายได้จากการท่องเที่ยวกลับมาอนุรักษ์ ฟื้นฟูและจัดการแหล่งท่องเที่ยว

จากองค์ประกอบทั้ง 4 ประการนี้สามารถสรุปได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องการผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง กล่าวคือ ภาครัฐ ภาคเอกชน ประชาชนและนักท่องเที่ยวเข้ามารับผิดชอบต่อทรัพยากรการท่องเที่ยวทั้งธรรมชาติ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น และคนกลุ่มนี้ต้องเป็นตัวขับเคลื่อนที่สำคัญในด้านการพัฒนากิจกรรมและการจัดการการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับระบบนิเวศและก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น ดังสรุปในภาพที่ 2

ภาพที่ 2 องค์ประกอบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
ที่มา: บัคเลย์ (Buckley, 1994)

กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ ต้องคำนึงถึงรูปแบบกิจกรรมที่เหมาะสมกับระบบนิเวศ วัฒนธรรม ประเพณีและวิถีชีวิตท้องถิ่น โดยศักดิ์ชาย พิทักษ์วงศ์ (2540) ได้แบ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศออกเป็น 3 ประเภท 19 กิจกรรม ดังนี้

1. กิจกรรมการท่องเที่ยวแบบเข้มข้น ได้แก่ การเดินป่า การศึกษาธรรมชาติ การส่องสัตว์/ดูนก การเที่ยวถ้ำ/น้ำตก การตั้งแคมป์ การขี่ม้า/การนั่งช้าง การดำน้ำดูปะการัง การล่องแพ/ล่องเรือยาง และการพายเรือ (เรือแคนู คายัค เรือใบ และกระดานโต้คลื่น)
2. กิจกรรมการท่องเที่ยวแบบกึ่งนิเวศ ได้แก่ การถ่ายรูป การศึกษาท้องฟ้า การปั่นจักรยานท่องเที่ยว การปีน/ไต่ภูเขา และการตกปลา
3. กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบส่งเสริมวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ ได้แก่ การชมความงาม ความเก่าแก่ ลักษณะเฉพาะตัวของแหล่งประวัติศาสตร์ การศึกษาเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของแหล่งโบราณคดีและประวัติศาสตร์ การศึกษาชื่นชม งานศิลปกรรม และวัฒนธรรม การร่วมกิจกรรมเรียนรู้พฤติกรรมของผู้คน และการศึกษาเรียนรู้การผลิตของที่ระลึก และสินค้าพื้นเมือง

แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ ไปพร้อมกับการรักษาเอกลักษณ์ทางสังคม วัฒนธรรม และระบบนิเวศ โดยมีจุดมุ่งหมายด้านความยั่งยืนเป็นหัวใจสำคัญของการจัดการการท่องเที่ยว (วิมล จิโรจพันธุ์ และคณะ, 2548) ดังนั้นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2545) จึงได้กำหนดแนวทางสำหรับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ 6 ประการ ดังนี้

1. การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม

ควรส่งเสริมการกำหนดมาตรการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างระมัดระวังและไม่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ควรยกเลิกการท่องเที่ยวในพื้นที่เปราะบาง แต่พัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ ๆ มีศักยภาพ ทั้งยังสนับสนุนให้วางแผนพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวและวัฒนธรรมนอกเขตอนุรักษ์ ในการพัฒนาต้องคำนึงถึงขีดความสามารถรองรับของทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยว โดยพิจารณาการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับระบบนิเวศ ตลอดจนการสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกระดับ

2. การให้การศึกษ และสร้างจิตสำนึก

ควรส่งเสริมการจัดกิจกรรมอย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว พร้อมทั้งสอดแทรกความรู้ด้านการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม สนับสนุนการจัดสื่อความที่มีคุณภาพในแหล่งท่องเที่ยว สนับสนุนให้ประชาชนในท้องถิ่นเป็นมัคคุเทศก์ ตลอดจนส่งเสริมให้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้สื่อความหมายแก่นักท่องเที่ยว สอดคล้องกับแนวความคิดของวิบูลย์ ธีสุวรรณ (2535) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชุมชนสร้างสรรค์ขึ้นและใช้แก้ปัญหาในชีวิตประจำวันตามความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ซึ่งประกอบด้วย การดำเนินชีวิตชาวบ้าน เช่น การสร้างบ้านเรือน การปั้นเครื่องปั้นดินเผา การแกะสลักไม้ การทำเครื่องเงิน การจักสาน เครื่องใช้ การรักษาโรค การทำมาหากิน ตลอดจนภาษาและวรรณกรรม ล้วนแต่เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สำคัญที่นักท่องเที่ยวสนใจศึกษาเรียนรู้ ยิ่งไปกว่านั้นทางจังหวัดควรมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการเผยแพร่ความรู้ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากร ประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น เพื่อเป็นการปลูกฝังประชาชนให้เห็นคุณค่า และเกิดความรักความหวงแหนพร้อมที่จะสืบทอดไม่ให้เสื่อมหายไปตามกาลเวลา (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548)

3. การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น

ควรส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผน ตัดสินใจ คิดตามประเมินผลและได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาการท่องเที่ยว ดังนั้นจึงควรเปิดโอกาสให้ประชาชนได้พัฒนาศักยภาพของตนจากโครงการฝึกอบรมเพื่อเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ในอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม ทั้งยังเน้นการทำงานร่วมกับภาครัฐและภาคเอกชนในการร่วมทุนผลิตสินค้าและบริการที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ยิ่งไปกว่านั้น วิมล จิโรจพันธุ์ และคณะ (2548) ได้ให้แนวคิดว่า ควรจัดตั้งเครือข่ายความร่วมมือระหว่างสถาบันการศึกษา หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและชุมชนท้องถิ่น โดยให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการบริหารจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชน เพื่อเป็นให้ประชาชนได้รับการแบ่งสรรรายได้อย่างเป็นธรรม พร้อม ๆ นำผลตอบแทนที่ได้กลับมาดูแลและอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวของตน สอดคล้องกับแนวความคิดของวิทยาภรณ์ จรัสดิวัง (2544) กล่าวว่า ภาครัฐ สถาบันการศึกษา และผู้นำชุมชน ควรจัดการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาศักยภาพของประชาชนในชุมชนให้เป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น และทำงานธุรกิจการท่องเที่ยวอื่นๆ ได้ ทั้งยังสอดคล้องกับการสัมภาษณ์ ชูราวัล โหราเรือง และนพคุณ ศรีจ๊ะ (2553) มัคคุเทศก์น้อยประจำวัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน กล่าวว่า การที่กลุ่มเยาวชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลแหล่งท่องเที่ยวด้วยการสนับสนุนของโรงเรียนที่ให้การอบรมเพื่อมาเป็นมัคคุเทศก์น้อย ทำให้ได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ เป็นการหารายได้เสริม พัฒนาทักษะการสื่อสารทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ และที่สำคัญคือทำให้รู้จักประวัติความเป็นมาของบ้านเกิดตน และทำให้เกิดความภาคภูมิใจและ

รักบ้านเกิดของตนมาก ตลอดจนถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวของจังหวัดให้คงอยู่สืบไป สอดคล้องการศึกษาของ ชาห์และกุปตา (Shah and Gupta, 2000) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า การที่องค์กรของชุมชนในหมู่บ้านบนเกาะมารีคูชิ ประเทศฟิลิปปินส์สามารถเข้ามาประกอบธุรกิจนำเที่ยวเชิงชนบทได้ด้วยตนเอง ทำให้การท่องเที่ยวสามารถสร้างรายได้ให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง และยังถือเป็นการสนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลแหล่งท่องเที่ยวอีกด้วย

4. การส่งเสริมการตลาดและการนำเที่ยว

ควรส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสมกับทรัพยากรการท่องเที่ยว และควรให้ความสำคัญในการกำหนดศักยภาพในการรองรับนักท่องเที่ยว ทั้งมีการจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และแบบผสมผสานกับการท่องเที่ยวแบบอื่น ๆ เพื่อให้เกิดกระจายนักท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม จัดให้มีการพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อยกระดับศักยภาพของการท่องเที่ยวให้สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวชาวไทยและต่างชาติ ส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เน้นการศึกษาและกิจกรรมเชิงนิเวศสำหรับนักท่องเที่ยวชาวไทยกลุ่มเยาวชน กลุ่มแรงงาน และเกษตรกร ตลอดจนกำหนดมาตรการบริการนำเที่ยว มาตรการปฏิบัติตัวของนักท่องเที่ยวให้เหมาะสมกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และส่งเสริมการประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องให้แก่นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายใต้ขอบเขตของการพัฒนา นอกจากนี้ยังต้องให้ความสำคัญในการเปิดแหล่งท่องเที่ยวใหม่เป็นการเพิ่มศักยภาพในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ให้สามารถรองรับการแข่งขันการเปิดเสรีด้านการบริการ (กษริน พันธุ์พิทักษ์, 2543)

5. การจัดการ โครงสร้างพื้นฐานและบริการท่องเที่ยว

ควรพัฒนาระบบการเดินทางให้มีความสะดวกสบาย เหมาะสมกับพื้นที่และให้ความสำคัญกับด้านความปลอดภัยเป็นหลัก มีการสนับสนุนให้ใช้พลังงานอย่างประหยัดและมีการจัดตั้งระบบโทรคมนาคมที่ครอบคลุมพื้นที่การท่องเที่ยว การจัดการระบบสาธารณูปโภคของหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน จะจัดสร้างเท่าที่จำเป็นและไม่ก่อให้เกิดผลเสียต่อธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรมของท้องถิ่น รวมถึงกำหนดมาตรการควบคุมและจูงใจให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องร่วมกันดูแลรักษาและส่งเสริมทรัพยากรการท่องเที่ยว

6. การส่งเสริมการลงทุน

ควรสนับสนุนการลงทุนในธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีคุณภาพได้มาตรฐาน โดยเปิดโอกาสให้ภาคเอกชนสามารถพัฒนากระบวนการบริการที่มีคุณภาพโดยใช้มาตรการภาษีหรือการสร้างสิ่งจูงใจอื่น ๆ ตอบแทนในรูปของรางวัล ควรสนับสนุนการลงทุนของชุมชนในท้องถิ่นรูปแบบต่าง ๆ ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยการให้ยืมหรือให้กู้ดอกเบี้ยต่ำจาก

สถาบันการเงินของรัฐ ควรสนับสนุนงบประมาณและสิทธิประโยชน์แก่องค์กรพัฒนาเอกชนในการร่วมพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการสนับสนุนการพัฒนาประชาชนในท้องถิ่น ควรให้ความช่วยเหลือด้านงบประมาณการลงทุน และส่งเสริมการผลิตสินค้าที่จำเป็นต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การบริการและการรักษาสิ่งแวดล้อมของสถานที่ท่องเที่ยว (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2546)

จากแนวทางทั้ง 6 ประการ สามารถสรุปได้ว่า การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการดำเนินการโดยอาศัยการมีส่วนร่วมประชาชนประสานกับภาครัฐ ภาคเอกชน และนักท่องเที่ยวเป็นตัวขับเคลื่อนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจของชุมชน เมื่อเปรียบเทียบระหว่างการท่องเที่ยวแบบมวลชนและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะเห็นได้ชัดว่าการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยว และชุมชนอย่างยั่งยืน ดังที่สรุปในภาพที่ 3

กิจกรรม	การท่องเที่ยวแบบมวลชน (Mass Tourism)	การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism)
1. สถานที่พัก (Accommodation)	<ul style="list-style-type: none"> ● มีความหนาแน่นไม่จำกัดจำนวน ● ขนาดใหญ่และมีการตัดแปลง ● ผู้เป็นเจ้าของเป็นนักธุรกิจใหญ่หรือกลุ่มนักธุรกิจจากภายนอก 	<ul style="list-style-type: none"> ● มีความเบาบาง จำกัดจำนวน ● ขนาดเล็กและอยู่ในสภาพธรรมชาติท้องถิ่น ● ธุรกิจขนาดเล็กคนในท้องถิ่นเป็นเจ้าของ
2. จุดดึงดูดใจ (Attractions)	<ul style="list-style-type: none"> ● วัฒนธรรมและธรรมชาติที่เป็นธุรกิจสำหรับนักท่องเที่ยว 	<ul style="list-style-type: none"> ● วัฒนธรรมและธรรมชาติที่อนุรักษ์ไว้สำหรับท้องถิ่นและนักท่องเที่ยว
3. การตลาด (Marketing)	<ul style="list-style-type: none"> ● ตลาดขนาดใหญ่ ● เป็นฤดูกาลหมุนเวียน ● ตลาดถูกครอบงำโดยบริษัท 	<ul style="list-style-type: none"> ● ตลาดขนาดเล็ก ● มีตลอดปี ● การตลาดนำโดยท้องถิ่น
4. ผลกระทบทางเศรษฐกิจ (Economic impact)	<ul style="list-style-type: none"> ● ไม่เชื่อมโยงกับท้องถิ่น ● มีการรั่วไหลของเศรษฐกิจสูง 	<ul style="list-style-type: none"> ● เป็นธุรกิจเชื่อมโยงกับท้องถิ่น ● มีการรั่วไหลของเศรษฐกิจต่ำ
5. กฎระเบียบ (Regulation)	<ul style="list-style-type: none"> ● ท้องถิ่นไม่มีส่วนร่วมในการควบคุม ● มีการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวก่อน ● มีการวางแผนการท่องเที่ยว ● เศรษฐกิจเป็นแรงจูงใจ ● ไม่มีเพดานของการพัฒนาและการท่องเที่ยว (No Carrying Capacity) 	<ul style="list-style-type: none"> ● ควบคุมโดยท้องถิ่น ● มีการวางแผนการท่องเที่ยวก่อนมีการพัฒนาการท่องเที่ยว ● เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมเป็นแรงจูงใจ ● มีเพดานของการพัฒนาและการท่องเที่ยว (Carrying Capacity)

ภาพที่ 2 ตารางเปรียบเทียบความแตกต่างของการท่องเที่ยวแบบมวลชนกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
ที่มา: นำชัย ทนุผล, 2540

ประโยชน์ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศส่งผลในด้านต่างๆ ต่อชุมชนและประเทศเป็นอย่างมาก ในที่นี้ได้แบ่งประโยชน์ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศออกเป็น 3 ส่วนดังนี้

1. ประโยชน์ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศต่อเศรษฐกิจ

1.1. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศก่อให้เกิดการสร้างงานสร้างอาชีพและก่อให้เกิดรายได้ให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น จากกิจกรรมและอาชีพที่หลากหลายของการท่องเที่ยว

1.2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีบทบาทในการส่งเสริมการผลิตและการนำทรัพยากรของท้องถิ่นมาแปรรูปให้มีมูลค่าและเกิดประโยชน์ในอัตราที่สูงขึ้นในรูปแบบของสินค้าของที่ระลึกพื้นเมือง ตลอดจนการบริการอื่น ๆ

2. ประโยชน์ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศต่อสังคม

2.1. บทบาทในการสร้างความเจริญให้แก่สังคมและคนท้องถิ่น เนื่องจากการท่องเที่ยวสร้างงานให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น ทำให้พวกเขาไม่ต้องย้ายถิ่นฐาน จึงเป็นส่วนที่ช่วยในการลดปัญหาการหลังไหลหรือการเสี่ยงโชคเข้ามาทำงานในเมืองของประชาชนที่อาศัยอยู่ในชนบท

2.2. บทบาทในการกระตุ้นให้เกิดความภาคภูมิใจและการเห็นความสำคัญในคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมอันเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น และทำให้เกิดความรู้สึกรักหวงแหนและรักผืนแผ่นดินที่ตนอาศัย ทำให้เอกลักษณ์ของท้องถิ่นและของชาติยังคงอยู่สืบไป

2.3. บทบาทในการสนับสนุนให้ประชาชนในท้องถิ่นได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ โดยส่งเสริมให้ประชาชนนำวัตถุดิบภายในท้องถิ่นมาผลิตเป็นสินค้าและของที่ระลึกเพื่อไว้สำหรับขายนักท่องเที่ยว ซึ่งถือเป็นช่องทางหารายได้อีกหนึ่งรายได้มาจุนเจือครอบครัว

3. ประโยชน์ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางด้านกายภาพ ในส่วนสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติและสภาวะแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่

3.1. บทบาทในการส่งเสริมการดูแลรักษาและจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ทรัพยากรอยู่คู่กับแหล่งท่องเที่ยวได้อย่างยั่งยืน

3.2. บทบาทในการสนับสนุนให้เกิดการอนุรักษ์ฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมให้อยู่คู่ประเทศต่อไป (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2540)

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศไทย

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศถูกบรรจุอยู่ในแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติฉบับที่ 1 ในปี พ.ศ. 2519 โดยได้กล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์อย่างคร่าว ๆ ไม่ได้กำหนดแนวทางการดำเนินการไว้อย่างชัดเจน โดยเนื้อความส่วนใหญ่เกี่ยวกับผลด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก รวมถึงเริ่มให้ความสำคัญการศึกษาเรียนรู้ไปพร้อม ๆ กับความเพลิดเพลินและความรับผิดชอบต่อทรัพยากรการท่องเที่ยว

ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2519 – 2529 เป็นยุคที่การท่องเที่ยวของไทยได้รับการพัฒนาและประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่รู้จักต่อนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวมากขึ้นทุกปี ส่งผลการขยายตัวของธุรกิจด้านการท่องเที่ยว การสร้างงานและอาชีพ เพิ่มพูนรายได้และกระตุ้นให้เศรษฐกิจของประเทศดีขึ้น โดยในปี 2530 – 2535 อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวถือว่าเป็นอุตสาหกรรมที่สร้างรายได้ให้แก่ประเทศเป็นอันดับ 1 เมื่อเปรียบเทียบกับสินค้าส่งออกประเภทอื่น ๆ

อย่างไรก็ตามการพัฒนาการท่องเที่ยวก็เป็นสาเหตุที่นำมาซึ่งความเสื่อมถอยของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรมของหลาย ๆ แหล่งท่องเที่ยวทั่วประเทศ เช่น พัทยา ภูเก็ต กาญจนบุรี และเชียงใหม่ ทำให้เกิดกระแสความต้องการการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนด้วยเหตุนี้เอง การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจึงได้ผลักดันให้เกิดนโยบายและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 จนถึงปัจจุบัน โดยกำหนดทิศทางดำเนินงานที่เกี่ยวกับทั้งองค์ประกอบของการท่องเที่ยว เช่น การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว การพัฒนาบริการนำเที่ยว การพัฒนาบุคลากรการท่องเที่ยว และการสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วม กล่าวคือ การกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวระดับชาติต้องได้รับความเห็นชอบจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ยิ่งไปกว่านั้นยังสนับสนุนงบประมาณเพื่อการพัฒนาพื้นที่ การศึกษาวิจัย การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์และการรณรงค์การเสริมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในเกือบทุกจังหวัดทั่วประเทศ

นอกจากการสนับสนุนจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยยังมีหน่วยงานอื่น ๆ ที่มีส่วนร่วมการสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เช่น กรมป่าไม้ จะมีหน้าที่ในการจัดเตรียมพื้นที่เพื่อรองรับการท่องเที่ยว ออกกฎระเบียบข้อบังคับ จัดทำระบบสื่อความหมายธรรมชาติ ตลอดจนการดำเนินการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับด้านการจัดการและขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ธรรมชาติ

สำหรับสถาบันการศึกษาถือว่าเป็นอีกหน่วยหนึ่งที่สนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยการจัดฝึกอบรมมัคคุเทศก์ การเปิดสอนหลักสูตรการท่องเที่ยวและการโรงแรม โดยสอดแทรกองค์ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อให้แนวคิดดังกล่าวแพร่ขยายออกไปในวงกว้าง

สำหรับบริษัทนำเที่ยว เป็นอีกหนึ่งหน่วยธุรกิจ ที่ต้องให้ความสำคัญกับการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับแหล่งท่องเที่ยวและต้องมีการพัฒนามาตรฐานการบริการให้สอดคล้องกับหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ยูวดี นิรัตน์ตระกูล, 2539 อ้างถึงใน ดวงตา วงสว่าง, 2549) สอดคล้องกับสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2540) กล่าวว่า การท่องเที่ยวจะต้องมุ่งเน้นในที่ตัวคุณค่าและเอกลักษณ์ของทรัพยากรการท่องเที่ยว เพื่อใช้ป็นสิ่งดึงดูดนักท่องเที่ยว ไม่ใช่ให้ความสำคัญที่การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกหรือการเสริมแต่งต่าง ๆ

จากการพัฒนาการท่องเที่ยวตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทำให้สามารถพัฒนาควบคู่กับการอนุรักษ์การท่องเที่ยวของประเทศไทย ทั้งยังสนับสนุนให้ทุกกลุ่มที่อยู่ในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวตระหนักและใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างระมัดระวังเพื่อไม่ให้เกิดการท่องเที่ยวสร้างความเสื่อมโทรมให้แก่สภาพแวดล้อม พร้อม ๆ กับพัฒนาการบริหารจัดการที่มุ่งสู่ความยั่งยืน (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2552)

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน

ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชน

ยูวัฒน์ วุฒิเมธี (2526) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของชุมชน คือ การที่ประชาชนมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในกระบวนการพัฒนา กล่าวคือ ประชาชนได้รับโอกาสในการมีส่วนร่วมกำหนดความต้องการของตนเอง ตลอดจนมีส่วนร่วมในการรับผิดชอบกับเรื่องต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อประชาชน ตั้งแต่การสืบเสาะถึงสาเหตุของปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน การบริการจัดการ และการติดตามประเมินผล

ไพรัตน์ เจริญรินทร์ (2527) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของชุมชน คือ การส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในการเข้าร่วมหาสาเหตุของปัญหาและความต้องการของชุมชน ร่วมคิดสร้างแนวทางการพัฒนา ร่วมวางแผนงาน โครงการ ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากร ร่วมบริหารจัดการอย่างมีคุณภาพ ร่วมดำเนินการพัฒนา และร่วมติดตามและประเมินผล

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของชุมชน คือ การที่ประชาชนหรือชุมชนสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองจนสามารถควบคุมการใช้ และการแจกจ่ายทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ต่อเศรษฐกิจ และสังคมของท้องถิ่นตน

จากความหมายที่กล่าวมาในข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของชุมชน คือ กระบวนการที่ต้องการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดกระบวนการ เพื่อผลประโยชน์ของประชาชนและท้องถิ่นโดยรวม

ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชน

กรมการพัฒนาชุมชน (2539) ได้ให้อธิบายถึงความประโยชน์ของการมีส่วนร่วมของชุมชนที่มีต่อการพัฒนาชุมชนไว้ 7 ประการ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของชุมชน มีส่วนในการสนับสนุนให้ประชากรสามารถแสดงออกถึงความต้องการในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของพวกเขา และการมีส่วนร่วมก็ถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานอันชอบธรรมของประชาชน ที่ทุกคนต้องเคารพ ยอมรับและยกย่อง
 2. การพัฒนาชุมชนเป็นเรื่องที่ส่งผลกระทบต่อประชาชนเป็นจำนวนมาก ดังนั้นการพัฒนาต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนส่วนใหญ่ได้แสดงความคิดเห็น
 3. แผนการพัฒนาที่ผ่านมายังไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนผู้ด้อยโอกาสและคนยากจนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นจึงต้องการปรับปรุงกลยุทธ์โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนมากขึ้นเพื่อประโยชน์จะได้ตกอยู่กับประชาชนอย่างแท้จริง
 4. ประสบการณ์ที่ผ่านมาพบว่ามีโครงการหลายๆ โครงการที่ประสบความสำเร็จโดยอาศัยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในรูปของการรวมกลุ่มและการจัดตั้งองค์กรประชาชน ในทางกลับกันหลายๆ โครงการก็อว่ประสบกับความล้มเหลว เนื่องจากไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน
 5. การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นเรื่องของการรวมกลุ่ม เพื่อร่วมรักษาประโยชน์ของพวกเขาและส่วนร่วม
 6. การมีส่วนร่วมเป็นสิ่งที่ช่วยบ่งชี้ถึงการพัฒนาของชุมชน กล่าวคือ หากประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมมาก ก็จะได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนามากด้วยเช่นกัน
 7. การแก้ปัญหาและการดำเนินการพัฒนาใด ๆ ให้เกิดชุมชนอย่างแท้จริง จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือของประชาชน เนื่องจากประชาชนจะเป็นผู้ที่รู้ดีที่สุดว่าตนต้องการอะไร อะไรคือปัญหาที่ชุมชนต้องเผชิญ และแนวทางการแก้ปัญหาที่มีอะไรบ้าง
- ประโยชน์ทั้ง 7 ประการของการมีส่วนร่วมของชุมชน สามารถสรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชน หากได้รับความร่วมมือจากประชาชน การพัฒนาย่อมบรรลุผลสำเร็จ ทั้งยังก่อให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชนและชุมชน เนื่องจากการพัฒนาเป็นไปตามบริบทความต้องการแห่งสังคม

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

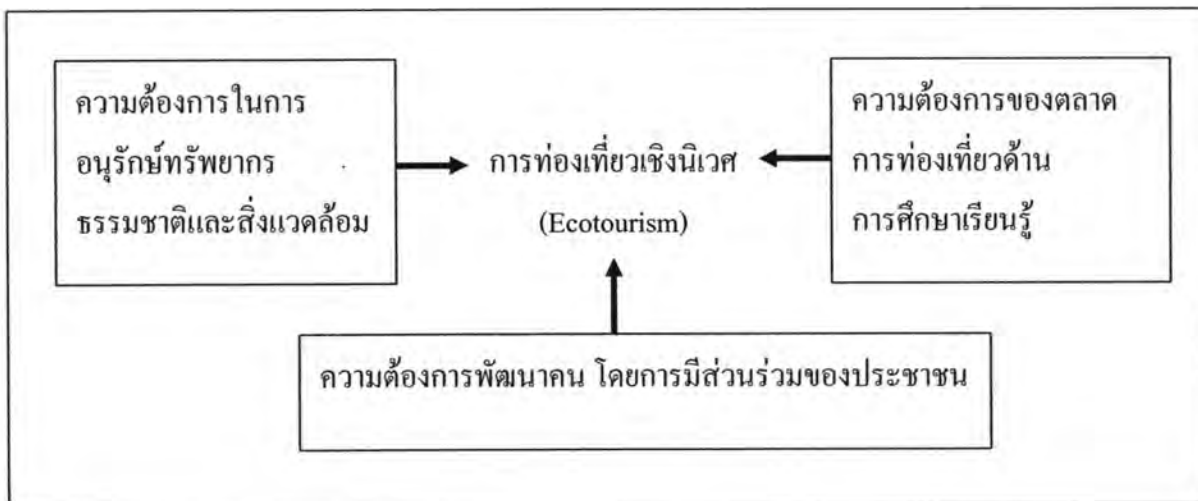
จากความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชนที่สร้างประโยชน์ต่อการพัฒนาและจัดการทรัพยากรท้องถิ่น ซึ่งให้เห็นว่าประชาชนควรเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารและดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เนื่องจากความล้มเหลวของการบริหารจัดการการท่องเที่ยวที่ผ่านมาที่เปิดโอกาสผู้ประกอบการจากภายนอกเข้ามาเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวและนำนักท่องเที่ยวเข้ามาในแหล่งท่องเที่ยว ทำให้ผู้ประกอบการและนักท่องเที่ยวเป็นผู้ได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว ในขณะที่การท่องเที่ยวนำปัญหามาสู่ชุมชน อาทิเช่น ปัญหาขยะ ความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม และรายได้จากการท่องเที่ยวไม่ได้หมุนเวียนอยู่ในมือของประชาชน เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดผลเสียต่อธรรมชาติ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจของชุมชน การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงส่งเสริมให้ประชาชนมีบทบาทเข้ามามีบทบาทในการดูแลควบคุม วางแผน และบริหารทรัพยากรในท้องถิ่นของตนอย่างเหมาะสม และสร้างประโยชน์ให้แก่ประชาชนและชุมชนมากที่สุด (นภาพรรณ ทังบุญ, 2546)

แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบมีส่วนร่วมของชุมชน

การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบมีส่วนร่วมของชุมชนเกิดจากกระแสด้านความต้องการ 3 แนวคิดหลัก ดังนี้

1. กระแสด้านความต้องการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศให้ยังคงความหลากหลายทางชีวภาพทั้งในระดับท้องถิ่น และระดับโลก
2. กระแสด้านความต้องการตลาดนักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ ที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาเรียนรู้ และเพิ่มพูนประสบการณ์ด้านสิ่งแวดล้อม
3. กระแสด้านความต้องการพัฒนาประสิทธิภาพของทรัพยากรมนุษย์ตั้งแต่ประชาชนระดับรากหญ้า ให้สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความยั่งยืนอย่างแท้จริง

จากแนวคิดทั้ง 3 ประการ เป็นกระแสสำคัญที่ทำให้เกิดความต้องการการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น ตลอดจนนักท่องเที่ยวในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างยั่งยืน (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2540) ดังที่สรุปในภาพที่ 4

ภาพที่ 4 กระแสที่สำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว

ที่มา: สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2540

รูปแบบของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว

พยอม ธรรมบุตร (2549) ได้กำหนดบทบาทของชุมชนในการมีส่วนร่วมของการพัฒนาการท่องเที่ยวระดับท้องถิ่นไว้ 4 ระดับ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมระดับการตัดสินใจ (Decision Making Level) ชุมชนท้องถิ่นควรมีโอกาสเข้าร่วมตัดสินใจ ก่อนเริ่มการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ของตน โดยชุมชนควรได้รับข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบทั้งด้านบวก และด้านลบที่จะเกิดขึ้นต่อชุมชน ถ้ามีการพัฒนาการท่องเที่ยวภายในชุมชนควรมีการประชุมแล้วลงความเห็นร่วมกันในการตัดสินใจว่าควรหรือไม่ควรพัฒนาการท่องเที่ยว และถ้าจะพัฒนาควรพัฒนาไปในลักษณะใด โดยต้องเปิดโอกาสในการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ และทักษะการทำงาน ระหว่างประชาชนในชุมชน ภาครัฐ และภาคเอกชน ซึ่งถือเป็นปัจจัยที่ช่วยพัฒนาศักยภาพของชุมชนในการบริหารและจัดการท่องเที่ยว (พจนา สวนศรี, 2546) สอดคล้องกับแนวความคิดของนันทนุช สังวาลย์ (2546) ที่ศึกษาเรื่องกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษา หมู่บ้านทรงไทยปลายโพงพาง จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งให้เห็นว่า การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของประชาชนในชุมชนเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้ประชาชนในท้องถิ่นรู้จักคิด และการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างหลาย ๆ ฝ่ายต่อความคิดเห็นในการจัดการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน จะนำมาสู่การริเริ่มพัฒนาการท่องเที่ยว นอกจากนี้การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจากบุคลากรภายนอกชุมชนผ่านการพูดคุย สัมมนา หรือศึกษาดูงานต่างพื้นที่ จะมีส่วนช่วยให้ประชาชน

ในท้องถิ่นเกิดความรู้ความเข้าใจใหม่เพิ่มขึ้น นอกจากนี้วิมล จิโรจน์พันธุ์ และคณะ (2548) กล่าวว่า การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องให้ความสำคัญกับการให้ความรู้ด้านการจัดการท่องเที่ยวอย่าง ยั่งยืนให้แก่ประชาชนทุกระดับ โดยการฝึกอบรมและศึกษาดูงาน เพื่อเป็นการเพิ่มพูนประสบการณ์ วิธีการบริการ และความรู้ใหม่ ๆ ทันเหตุการณ์เสมอ ทั้งยังสอดคล้องกับศึกษาของ คายัท (Kayat, 2002) ศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการท่องเที่ยวของประชาชนในท้องถิ่น: กรณีศึกษาโฮมสเตย์ หมู่บ้านคัมปัง ลาว ประเทศมาเลเซีย พบว่า การให้ความรู้เรื่องการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็น ปัจจัยสำคัญที่กระตุ้นให้สมาชิกในชุมชนต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว

2. การมีส่วนร่วมระดับการวางแผน (Planning Level) ชุมชนควรร่วมกันวางแผนพัฒนาการ ท่องเที่ยวของชุมชน เพราะชุมชนเป็นเจ้าของทรัพยากรและมีหน้าที่ดูแลรักษาทรัพยากร การร่วมวางแผนคือการร่วมรับผิดชอบในบทบาทและหน้าที่ต่าง ๆ ของการพัฒนาชุมชน สอดคล้อง กับแนวความคิดของ ริชาร์ดสัน และ ฟลูคเกอร์ (Richardson and Fluker, 2004) กล่าวว่า ในการ วางแผนด้านการท่องเที่ยว จำเป็นต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็น เนื่องจาก การพัฒนาต่าง ๆ ล้วนแต่ส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของประชาชน ยิ่งไปกว่านั้น คณะกรรมการ สหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (UNCSD NGO Committee, 1999) กล่าวว่า การวางแผนและการดำเนินการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อให้เป็นไปอย่างยั่งยืน จำเป็นต้องอาศัย คำแนะนำจากภาคีทางการท่องเที่ยวนั้นคือ ประชาชน ภาครัฐ ภาคเอกชน และนักท่องเที่ยว

อีกประเด็นหนึ่งที่สำคัญสำหรับหารวางแผน คือ การพัฒนาคนโดยเน้นการมีส่วนร่วมของ ประชาชน จะเป็นหลักประกันที่ช่วยให้การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวเป็นไปอย่างมีทิศทาง ถูกต้อง และเหมาะสม ตลอดจนก่อให้เกิดการกระจายรายได้ที่เป็นธรรม (วิมล จิโรจน์พันธุ์ และคณะ, 2548) และเนื่องจากประชาชนนับเป็นองค์กรที่เล็กที่สุดและมีบทบาทเป็นเจ้าของท้องถิ่น ซึ่งต้องมีหน้าที่ในการบริหารและจัดการด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวร่วมกัน โดยประชาชนต้องมีบทบาทในการร่วมพิจารณากิจกรรมการท่องเที่ยวในแต่ละประเภทที่มีอยู่ว่า ยินดีที่จะให้ดำเนินกิจกรรมนั้นหรือไม่ เช่น กิจกรรมเดินป่าชมพันธุ์ไม้ นอกจากนี้ประชาชนยังมี บทบาทในการร่วมวางแผน ร่วมดำเนินแผนและกิจกรรมในลักษณะหุ้นส่วนหรือสหกรณ์ ตลอดจน ร่วมได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรม(วิมล จิโรจน์พันธุ์ และคณะ, 2548)

3. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการด้านการพัฒนาการท่องเที่ยว (Implementation Level) ชุมชนควรเป็นเจ้าของธุรกิจขนาดกลาง และขนาดย่อม ด้านการท่องเที่ยว เช่น ที่พักแรมโฮมสเตย์ ร้านอาหารท้องถิ่น ร้านขายสินค้าผลิตภัณฑ์ชุมชน (OTOP) บริการนำเที่ยว บริการเช่ารถ และการเดินป่า เป็นต้น สอดคล้องกับองค์การการท่องเที่ยวโลก (World Tourism Organization, 1999) ซึ่งให้เห็นว่า การจัดประชุมวางแผนโดยความร่วมมือระหว่างโรงแรม 4 และ 5 ดาว ในเกาะ

บาทลี ธนาคารโลก และสมาคมพัฒนาการท่องเที่ยวบาทลี เพื่อพัฒนาบุคลากรในท้องถิ่น ที่นุชา คูอา เกาะบาทลี ให้มีโอกาสได้ทำงานด้านการท่องเที่ยวที่มั่นคง ถือเป็น การปลูกจิตสำนึกให้ ประชาชนในท้องถิ่นเป็นมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนในระยะยาว

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผลการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน (Evaluation Level) ชุมชน ควรร่วมประเมินผลของการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนเพื่อการปรับปรุงแผนพัฒนาให้ยั่งยืนและ ระยะยาว สอดคล้องกับแนวความคิดของ วิมล จิโรจน์พันธุ์ และคณะ (2548) กล่าวว่า ในการ ดำเนินงานทุกครั้งประชาชนจะต้องร่วมประเมินผล วิเคราะห์ปัญหา และแก้ไขปัญหาคำถามที่พบบ่อย แหล่งท่องเที่ยวและวัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนสร้างระเบียบและมาตรการร่วมกัน เพื่อให้ทำงาน ร่วมกับหน่วยงานอื่นได้อย่างคล่องตัว ทั้งยังคล้ายคลึงกับแนวความคิดของ นิสากร สิงหเสนี (2550) กล่าวว่า การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการประเมินผลการดำเนินงานต่าง ๆ ที่ชุมชนได้ทำไปนั้น จะเป็นตัวชี้วัดที่สำคัญที่บ่งบอกว่ากิจกรรมแต่ละอย่างที่พวกเขาทำไปนั้นดีหรือไม่อย่างไร นอกจากนี้การประชุม การสัมภาษณ์ และการใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือที่สามารถใช้ระดม ความคิด ประเมินและระบุปัญหาที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว โดยวิธีการดังกล่าวจะสนับสนุนให้ ประชาชนได้แนวคิดและแนวทางในการดำเนินงานในอนาคต (พจนา สวนศรี, 2546) ทั้งยัง สอดคล้องกับแนวความคิดของ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา (2546) กล่าวว่า ผู้รับผิดชอบ การพัฒนาการท่องเที่ยวและผู้ประกอบการจะต้องมีการประเมินผล ตรวจสอบผลกระทบ และทำการศึกษาวิจัยอย่างสม่ำเสมอ โดยตรวจสอบจากผู้ให้บริการโดยตรงจากไปประเมินผลหรือ การวิจัยตลาดเพื่อให้ทราบถึงผลการบริการ ผลที่ได้จะนำมาปรับปรุงแก้ไขปัญหาการจัดการบริการ ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ทั้งยังเป็นการเพิ่มศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวอีกด้วย

การมีส่วนร่วมของชุมชนในทั้ง 4 ระดับดังกล่าว ทำให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา และสร้างความเป็นเจ้าของ (Ownership) ของธุรกิจชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ และ เป็นชุมชนที่เข้มแข็งต่อไป

การสนับสนุนจากองค์กรภาครัฐ

องค์กรภาครัฐมีบทบาทในการสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวในหลาย ๆ ด้าน อาทิเช่น สนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทั้งธรรมชาติและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น สนับสนุนด้านการตลาดงบประมาณสำหรับการลงทุนในระบบสาธารณูปโภค ด้านการพัฒนา บุคลากร การพัฒนาสินค้าและบริการ และด้านการควบคุมการบริหารจัดการ โดยการจัดทำ แผนพัฒนาที่ช่วยยกระดับคุณภาพของให้บริการให้สามารถแข่งขันในเวทีโลก พร้อม ๆ กับการ ตอบสนองพึงพอใจของนักท่องเที่ยว

สำหรับประเทศไทย ภาครัฐหลาย ๆ หน่วยงาน ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการดูแลและ พัฒนาการท่องเที่ยว ดังต่อไปนี้

1. กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา (Minister of Tourism and Sports)

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาเป็นองค์กรภาครัฐที่มีบทบาทในการกำหนดนโยบาย ทางด้านการท่องเที่ยวเพื่อสนับสนุนให้การท่องเที่ยวสามารถดำเนินงานได้อย่างราบรื่น อาทิเช่น นโยบายเร่งฟื้นฟูความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้าน ส่งเสริมการลงทุนและการบริหารจัดการ นโยบายการใช้แผนเชิงรุกเพื่อบุกตลาดนักท่องเที่ยวชาวไทยและต่างประเทศ ด้วยการสร้างกิจกรรม ทางการท่องเที่ยวที่น่าสนใจ นโยบายเร่งอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาให้ เกิดแหล่งท่องเที่ยวใหม่ สนับสนุนให้ประชาชนดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวร่วมกับภาคเอกชน โดยมี จุดมุ่งหมายสำคัญในการร่วมกันปกป้องมิให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนและสภาพแวดล้อม ของแหล่งท่องเที่ยว และนโยบายด้านการพัฒนาปรับปรุงระบบอำนวยความสะดวก ระบบความ ปลอดภัย และระบบคุ้มครองนักท่องเที่ยวจากการถูกเอารัดเอาเปรียบ

2. สำนักพัฒนาการท่องเที่ยว

สำนักพัฒนาการท่องเที่ยว มีหน้าที่ในการพัฒนาคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยวและ การบริการด้านการท่องเที่ยว ตลอดจนผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ ด้วยการ สนับสนุนด้านการศึกษาวิจัย การจัดทำกลยุทธ์ส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยว การรวบรวมสถิติ นักท่องเที่ยวและจัดทำทะเบียนผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ การส่งเสริมกิจ กรรมการผลิตภาพยนตร์ การติดตามและประเมินผลการพัฒนา และการปฏิบัติหน้าที่อื่น ๆ ตามที่ กฎหมายได้บัญญัติไว้

3. การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (Tourism Authority of Thailand)

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยมีภารกิจหลักในการพัฒนาการท่องเที่ยวด้านการกำหนด นโยบายเพื่อส่งเสริมการตลาดและพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยว รวมทั้งเป็นสื่อกลางในการประชาสัมพันธ์ เผยแพร่การท่องเที่ยวของประเทศไทย

4. กรมอุทยานแห่งชาติ ป่าไม้ และพรมพิช

กรมอุทยานแห่งชาติมีภารกิจหลักในการพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ อุทยานแห่งชาติ และจัดบริการด้านข้อมูลความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวในเขตรธรรมชาติอย่างถูกวิธี ให้แก่นักท่องเที่ยว

5. กรมศิลปากร

กรมศิลปากรมีภารกิจในการดูแล อนุรักษ์ และฟื้นฟู โบราณสถาน โบราณวัตถุ ตลอดจนสนับสนุนการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว และประชาชน ด้านประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม ผ่านทางพิพิธภัณฑ์และงานแสดงนิทรรศการ

6. องค์การบริหารส่วนจังหวัดและองค์การบริหารส่วนตำบล

องค์การบริหารส่วนจังหวัดและองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นองค์กรภาครัฐในระดับท้องถิ่น ที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยมีส่วนร่วมในการให้ความรู้แก่ประชาชนในท้องถิ่นในการเป็นเจ้าบ้านที่ดีและในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม (ราณี อธิชัยกุล, 2546)

การสนับสนุนจากภาครัฐ ทำให้การพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นไปอย่างรวดเร็วและราบรื่น เนื่องจากมีกลยุทธ์ในการพัฒนาการท่องเที่ยวที่เป็นตัวกำหนดทิศทางในการบริหารจัดการ ตลอดจนมีการสนับสนุนด้านทุนทรัพย์ในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว บุคลากร และสาธารณูปโภค

การสนับสนุนจากองค์กรเอกชน

องค์กรเอกชนเป็นองค์กรทั้งประเภทที่แสวงหาผลประ โยชน์และไม่แสวงหาผลประ โยชน์ โดยองค์กรเอกชนจะเข้ามามีบทบาทสำคัญในการวางแผน จัดกิจกรรมการท่องเที่ยว ลงทุนด้านธุรกิจบริการด้านท่องเที่ยว รวมถึงการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในองค์กรของตน สำหรับการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวขององค์กรเอกชนต้องให้ความสำคัญกับ การจัดการท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การฟื้นฟูและสืบสานวัฒนธรรม ซึ่งสามารถกระตุ้นประชาชนและนักท่องเที่ยวเกิดความรู้ความเข้าใจและตระหนักถึงคุณค่าของระบบนิเวศ (วรรณพ วัฒนพานุกร,วรรณวิภา จตุชัย, และมาลี บุญขมา, 2541)

สำหรับในประเทศไทย มีองค์กรภาคเอกชนหลาย ๆ องค์กรที่มีบทบาทในการส่งเสริมการท่องเที่ยว ดังต่อไปนี้

1. สมาคมโรงแรมไทย (Thai Hotels Association – THA)

สมาคมโรงแรมไทยเป็นองค์กรศูนย์กลางที่เชื่อมโยงผู้ประกอบการ โรงแรมในประเทศไทย ให้พัฒนามาตรฐานการบริการที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาการท่องเที่ยวของรัฐบาล ในขณะที่เดียวกันสมาคมยังมีหน้าที่ส่งเสริมการตลาดให้กับโรงแรมสมาชิกทั้งในประเทศและในระดับนานาชาติ

2. สมาคมไทยธุรกิจการท่องเที่ยว (Association of Thai Travel Agents – ATTA)

สมาคมไทยธุรกิจการท่องเที่ยว เป็นองค์กรศูนย์กลางของผู้ประกอบการด้านธุรกิจท่องเที่ยวในประเทศไทย โดยทางสมาคมจะเป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติแก่เหล่าสมาชิก เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและได้รับการไว้วางใจจากประชาชนยิ่งไปกว่านั้นสมาคมจะเป็นผู้ส่งเสริมการให้ความร่วมมือแก่องค์กรภาครัฐ เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอันเป็นประโยชน์แก่ประเทศไทย

3. สมาคมท่องเที่ยวเชิงนิเวศและผจญภัย (Thai Ecotourism and Adventure Tourism Association - TEATA)

สมาคมท่องเที่ยวเชิงนิเวศและผจญภัย มีบทบาทสำคัญในการทำงานร่วมกับภาครัฐ และประชาชนในการพัฒนาธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและผจญภัยอย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถดำเนินธุรกิจได้อย่างราบรื่นสอดคล้องกับความเหมาะสมต่อระบบนิเวศในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว (ราณี อธิชัยกุล, 2546)

จากการสนับสนุนขององค์กรเอกชนดังที่กล่าวมาในข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า องค์กรภาคเอกชนพึงบริหารและจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นการสนับสนุนการอนุรักษ์ธรรมชาติ วัฒนธรรม ที่สามารถสร้างจิตสำนึกที่ติดต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวในหมู่ประชาชนและนักท่องเที่ยว และควรพัฒนาการท่องเที่ยวให้เป็นไปตามกรอบนโยบายของรัฐบาลเพื่อส่งเสริมให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือที่สร้างประโยชน์ให้แก่ประเทศ

การสนับสนุนของนักท่องเที่ยว

นักท่องเที่ยวคือกลุ่มบุคคลที่มีความสำคัญต่อการท่องเที่ยว กล่าวคือ นักท่องเที่ยวอาจเป็นผู้ที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรการท่องเที่ยวและชุมชนท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างยั่งยืน นักท่องเที่ยวจึงต้องมีความจิตสำนึกในการระมัดระวังการกระทำของตนไม่ให้เกิดผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว หรือที่เรียกว่า นักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ

วิมล จิโรจน์พันธุ์ และคณะ (2548) กล่าวว่า นักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพควรปฏิบัติตนเมื่อเดินทางท่องเที่ยว ดังต่อไปนี้

1. มีการวางแผนการเดินทางล่วงหน้า กล่าวคือ ต้องมีการกำหนดเส้นทางอย่างรอบคอบ มีการจองที่พักแรมล่วงหน้า รวมถึงเตรียมอาหาร เสื้อผ้าที่เหมาะสมและเครื่องใช้ที่จำเป็นสำหรับการเดินทาง

2. ศึกษาหาข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะภูมิศาสตร์ สภาพดินฟ้าอากาศ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยวที่จะไปเยือน เพื่อจะได้เข้าใจและปฏิบัติให้เหมาะสมกับแหล่งท่องเที่ยว และสังคมท้องถิ่น

3. มีส่วนร่วมในการพิทักษ์รักษาทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรม โดยไม่จัดגעทำลาย และขีดเขียนทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรม และให้ความร่วมมือในการทิ้งขยะให้เป็นที่

4. แต่งกายสุภาพและเหมาะสม เพื่อเป็นการเคารพให้เกียรติกับสถานที่ท่องเที่ยวที่จะเข้าเยี่ยมชม

5. ระวังระวังกิริยามารยาท ไม่สร้างความรำคาญให้แก่ผู้อื่น และให้ความเคารพต่อปูชนียวัตถุ และปูชนียสถาน

6. เมื่อเดินทางไปเป็นหมู่คณะ ควรมีความสามัคคี รู้จักเกรงอกเกรงใจผู้อื่น และไม่ส่งเสียงอึกทึกครึกโครม

7. ควรตรงต่อเวลาและกำหนดการนัดหมาย

8. ควรให้ความเคารพต่อกฎระเบียบของสถานที่ท่องเที่ยวและคำแนะนำของมัคคุเทศก์

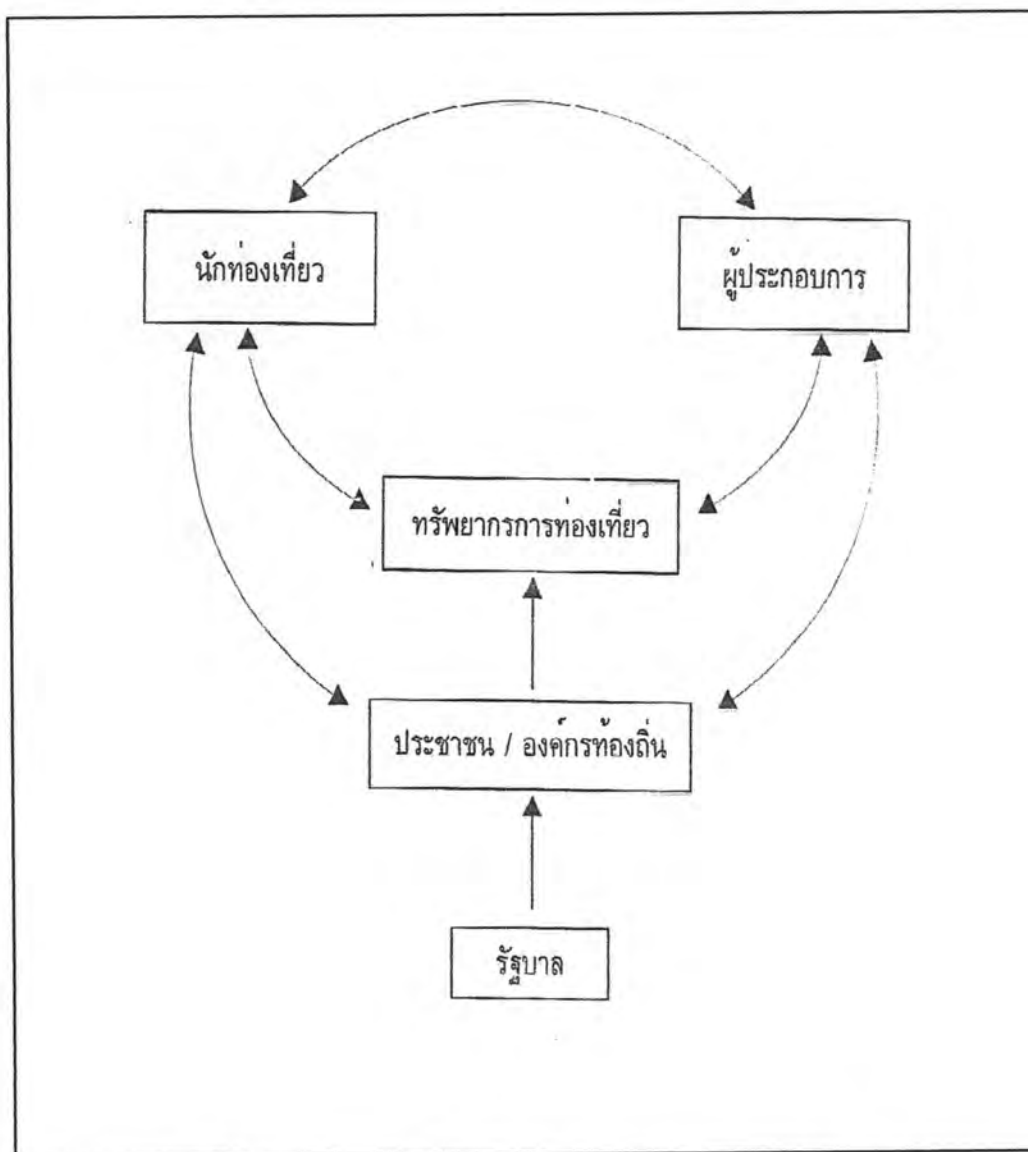
9. ควรมีไมตรีจิตให้ความช่วยเหลือกันระหว่างเดินทาง เช่น ช่วยเหลือกันยามเจ็บป่วย

10. การเดินทางควรตั้งอยู่ในความไม่ประมาท และระลึกถึงความปลอดภัยของชีวิตและทรัพย์สินตนเองอยู่เสมอ

หากนักท่องเที่ยวสามารถปฏิบัติตนได้ตามหลักปฏิบัตินี้แล้ว นักท่องเที่ยวจะสามารถเป็นกลุ่มคนกลุ่มสำคัญที่มีส่วนช่วยในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว อาทิเช่น ธรรมชาติ วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของท้องถิ่นให้ยั่งยืนสืบไป ในขณะที่เดิวก่อนนักท่องเที่ยวก็สามารถรักษาแหล่งสำหรับการนันทนาการ การผ่อนคลาย และการเรียกพลังเรียกความสดชื่นให้แก่ร่างกายและจิตใจของตนได้คล้ายเช่นกัน

จากบทบาทการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน ภาครัฐ ภาคเอกชน และนักท่องเที่ยว สามารถสรุปได้ว่าทุกฝ่ายล้วนแต่มีความสำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว เนื่องจากแต่ละฝ่ายต่างมีความสำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้นทุกฝ่าย ที่รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องร่วมทำงานกับท้องถิ่นแบบเป็นองค์รวม โดยเข้าร่วมในลักษณะร่วมกันจัด เช่น หน่วยงานต่าง ๆ ร่วมทำกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ ร่วมวิเคราะห์หรือร่วมแก้ปัญหา และผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องประสานความร่วมมือสร้างเครือข่ายระหว่างองค์กรและท้องถิ่นเพื่อยกระดับคุณภาพของการจัดการท่องเที่ยวในท้องถิ่นร่วมกันเพื่อส่งเสริมรายได้แก่ประชาชนในท้องถิ่นและควรจัดสรรงบประมาณเพื่อสนับสนุนการมี

ส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวของประชาชนในท้องถิ่น (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2546; รัตนวดี จุลพันธ์, 2547) เนื่องจากการสร้างเครือข่ายความร่วมมือทำให้มีโอกาสในการพูดคุยปรึกษาหารือ ประชุม และระดมพลังความคิดของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เช่น องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ประชาชน ผู้ประกอบการและองค์กรของรัฐอื่น ๆ เพื่อร่วมกันกำหนดทิศทางในการดำเนินงานด้านการท่องเที่ยว เป็นการป้องกันความผิดพลาดที่จะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และเป็นการเพิ่มศักยภาพในการประสานงานเพื่อป้องกันความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ (Eber, 1992) ดังสรุปภาพที่ 5

ภาพที่ 5 องค์ประกอบ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในระบบการท่องเที่ยว

ที่มา: มนัส สุวรรณ, 2545

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว

ความหมายศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว

พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542) ได้ให้ความหมายของคำว่า “ศักยภาพ” หมายถึงภาวะแฝง อำนาจหรือคุณสมบัติที่แฝงอยู่ในสิ่งต่าง ๆ ที่สามารถทำการพัฒนาและทำให้ปรากฏออกมาเป็นที่ประจักษ์ชัดเจนได้

ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว หมายถึง ความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งที่มีความสำคัญและความแตกต่างกันออกไป การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ต่าง ๆ จำเป็นต้องพิจารณาถึง ความพร้อมของสถานที่ว่ามีมากน้อยเพียงใด สมควรต่อการพัฒนาปรับปรุงไปในทิศทางใด และหากมีแหล่งท่องเที่ยวอยู่เป็นจำนวนมากในพื้นที่นั้น ๆ ก็จำเป็นที่จะต้องคัดเลือกเฉพาะ แหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพ หรือความสามารถในการรองรับการพัฒนาได้สูงมาดำเนินการพัฒนาในลำดับแรก ทั้งนี้เพื่อความเหมาะสมในการจำกัดเครื่องมือ บุคลากร และงบประมาณเป็นสำคัญ (ธรรมศักดิ์ โรจน์สุนทร, 2512)

ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว หมายถึง ความน่าสนใจของเอกลักษณ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวถิ่นว่ามีเพียงพอที่จะดึงดูดนักท่องเที่ยวให้ตัดสินใจเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวนั้นหรือไม่ สำหรับทรัพยากรการท่องเที่ยวหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวเดินทางไปยังแหล่งนั้น ประกอบด้วย สิ่งดึงดูดใจตามธรรมชาติ เช่น ภูมิอากาศ ภูมิประเทศ พืชพันธุ์ สัตว์นานาชนิด และปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เป็นต้น สิ่งดึงดูดใจที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม เทศกาลประเพณี การพิจารณาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว เป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งในการมุ่งมองทรัพยากรที่มีอยู่ก่อนที่จะทุ่มเทการวางแผนพัฒนาหรือส่งเสริมใด ๆ เพื่อให้การดำเนินงานนั้นบรรลุวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และได้รับผลประโยชน์ตอบแทนอย่างมีประสิทธิภาพ (จตุพร บวรไกรศรี, 2549)

เกณฑ์ที่ประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยว

การประเมินศักยภาพของพื้นที่ธรรมชาติในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้นจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับความเปลี่ยนแปลงของแหล่งท่องเที่ยวอันเกิดจากการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยนักวิชาการทำการกำหนดเกณฑ์ชี้วัดในการประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยว ดังรายละเอียดต่อไปนี้

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548) ได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการประเมินแหล่งท่องเที่ยว โดยพิจารณาคุณลักษณะในด้านต่าง ๆ เป็นตัววัดศักยภาพออกมา แล้วนำมาเปรียบเทียบกันในกลุ่มแหล่งท่องเที่ยวทั้งหมด โดยเกณฑ์ที่ใช้วัดศักยภาพประกอบด้วย หลักเกณฑ์ 3 ประการ คือ

1. ความพร้อมในทรัพยากรการท่องเที่ยวสำหรับรองรับนักท่องเที่ยว

ความพร้อมด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว เป็นการประเมินศักยภาพความพร้อมของทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่นนั้นว่ามีทรัพยากรท่องเที่ยวอะไรบ้างที่เป็นสินค้าหลักในการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยี่ยมชม ซึ่งทรัพยากรการท่องเที่ยวอาจแบ่งตามการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้ 3 ประเภท คือ ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณี กิจกรรม โดย มนัส สุวรรณและคณะ (2541) ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติที่มีความงดงามตามธรรมชาติ และทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นมรดกจากอดีตที่มีคุณค่าในปัจจุบัน ส่วนแต่เป็นทรัพยากรที่สามารถดึงดูดให้คนไปท่องเที่ยวยังพื้นที่นั้นได้ คล้ายคลึงกับแนวความคิดของ กวี วรกวิน และคณะ (2546) กล่าวว่า ทรัพยากรการท่องเที่ยวทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรม ตลอดจนทรัพยากรอื่น ๆ ที่มีลักษณะพิเศษ เช่น งดงาม โดดเด่น แปลกตา และมีความเป็นเอกลักษณ์ เป็นสิ่งที่มีคุณค่าต่อการท่องเที่ยวและสถานที่ท่องเที่ยวในการดึงดูดสร้างความสนใจ และความประทับใจให้แก่นักท่องเที่ยว ดังนั้นจึงควรรักษาความงดงามของทรัพยากรทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมให้คงอยู่สืบไป

2. ความพร้อมด้านการเข้าถึงทรัพยากรการท่องเที่ยว

ความพร้อมด้านการเข้าถึงทรัพยากรการท่องเที่ยว เป็นการประเมินศักยภาพความพร้อมด้านการเข้าถึงทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่นว่ามีเส้นทาง ทางบก ทางเรือ และทางอากาศที่สามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้อย่างสะดวกสบายหรือไม่ สามารถเดินทางเข้าไปตลอดปีได้หรือไม่ มีที่จอดรถสำหรับยานพาหนะที่เข้าไปใช้บริการอย่างเพียงพอหรือไม่ และมีบริการขนส่งสาธารณะบริการนักท่องเที่ยวให้ไปยังแหล่งท่องเที่ยวได้อย่างสม่ำเสมอหรือไม่ ยิ่งไปกว่านั้นบริการขนส่งสาธารณะ เช่น รถโดยสารประจำทางและรถรับจ้างภายในจังหวัด ต้องมีจำนวนที่เพียงพอสำหรับความต้องการของนักท่องเที่ยวที่ต้องการว่าจ้างรถโดยสารประจำทางไปท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวที่อยู่ห่างไกล และเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้นหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการปรับปรุงป้ายบอกทางควรปรับปรุงป้ายบอกทางให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ตลอดจนจัดทำป้ายบอกทางทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษเพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติ (นายนิวัตร แยมจิตร, สัมภาษณ์, 12 มีนาคม 2553)

3. ความพร้อมด้านสิ่งอำนวยความสะดวกและความพร้อมด้านบริการการท่องเที่ยว

ความพร้อมด้านสิ่งอำนวยความสะดวก เป็นการประเมินศักยภาพความพร้อมด้านสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวของชุมชนนั้นว่า มีขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวได้มากน้อยเพียงใด โดยโคลเลอร์และฮาร์ราเวย์ (Collier and Harraway, 1997) กล่าวว่า ในแหล่งท่องเที่ยวควรมีความพร้อมด้านระบบสื่อสาร และระบบสาธารณูปโภค เช่น ไฟฟ้า ประปา ซึ่งปัจจัยที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการท่องเที่ยวท่องเที่ยว ทั้งนี้เนื่องจากสิ่งอำนวยความสะดวกเป็นปัจจัยที่ทำให้แหล่งท่องเที่ยวได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น (วินิจ วีริยางกูล, 2532) และถ้าหากจำนวนนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นจะสามารถพัฒนาเสริมสร้างให้เพียงพอกับจำนวนนักท่องเที่ยวได้หรือไม่ เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยวได้มากยิ่งขึ้น โดยการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจะพยายามหลีกเลี่ยงปัญหาการมีจำนวนนักท่องเที่ยวมากในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยว และปัญหาการมีนักท่องเที่ยวน้อยในช่วงนอกฤดูกาลท่องเที่ยว แต่จะพยายามกำหนดให้มีนักท่องเที่ยวอยู่ในระดับที่ต้องการตลอดปี เพื่อไม่ให้เกิดผลการทำลายทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม

ความพร้อมด้านบริการการท่องเที่ยว เป็นการประเมินศักยภาพความพร้อมด้านการบริการการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่นว่า มีการบริการการท่องเที่ยวอะไรบ้าง จำนวนมากน้อยเพียงใด มีความสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้มากน้อยเพียงใด ถ้าหากมีนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นจะสามารถบริการให้เพิ่มขึ้นเพียงพอกับความต้องการของนักท่องเที่ยวหรือไม่ นอกจากนี้ต้องประเมินศักยภาพของการบริการว่ามีคุณภาพอยู่ในระดับใด สามารถพัฒนาคุณภาพการบริการสู่ระดับสากลได้หรือไม่ โดยรำไพพรรณ แก้วสุริยะ (2545) ได้จำแนก การบริการการท่องเที่ยว ดังนี้

3.1 การรักษาความปลอดภัย จะต้องมีการจัดการอย่างมีระบบ คำนึงถึงหลักการเป็นเจ้าของบ้านที่คัดออกดูแลความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว ทั้งนี้ต้องรอบรู้ด้วยว่า หากนักท่องเที่ยวได้รับอุบัติเหตุ อุบัติภัยแล้ว ควรมีการแจ้ง การติดต่อเพื่อการบริการให้พร้อมอย่างไร ที่ไหน เช่น การปฐมพยาบาล การรักษาพยาบาล เป็นต้น เนื่องจากการรักษาความปลอดภัย ทั้งด้านการป้องกันและการบรรเทาสาธารณภัย เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการบริการการท่องเที่ยวให้แก่นักท่องเที่ยว (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2544)

3.2 ที่พักและบริการ ท้องถิ่นใดมีที่พัก อาจเป็นโรงแรม รีสอร์ท เกสต์เฮาส์ หรือโฮมสเตย์ ต้องสะอาดได้รับมาตรฐานการบริการสากล และมีการบริการที่ดีจากผู้ให้บริการที่บริการแก่ผู้รับบริการด้วยความเป็นมิตร และมีความพร้อมในการให้บริการอยู่เสมอ เนื่องจากสิ่งเหล่านี้ให้เห็นถึงคุณภาพของการบริการที่มีประสิทธิภาพ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2544)

3.3 ร้านอาหารและบริการต้องสะอาด กำเนิดถึงสุขอนามัย รวมทั้งคุณภาพชีวิตของนักท่องเที่ยว สอดคล้องกับแนวความคิดของ ริชาร์ดสัน และฟลูคเกอร์(Richardson and Fluker, 2004) กล่าวว่า ธุรกิจอาหารและเครื่องดื่ม เป็นธุรกิจที่มีความสำคัญอีกธุรกิจหนึ่งในการสร้างความประทับใจให้แก่นักท่องเที่ยวในระหว่างที่พวกเขาเข้าพักอยู่ในแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งอาหารควรมีคุณภาพ ถูกสุขลักษณะ และแสดงถึงเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ยิ่งไปกว่านั้นร้านอาหารควรมีการกำหนดราคาอย่างชัดเจน ควรมีการจัดระบบรักษาสิ่งแวดล้อม มีระบบการคักไข่มั่น การจัดการขยะ การบำบัดน้ำเสีย เป็นต้น

3.4 การนำชมสถานที่ ควรมีมัคคุเทศก์ที่รอบรู้ นำชม อาจเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่นหรือนักสื่อความหมาย ซึ่งต้องสามารถใช้ภาษาการสื่อสารได้เป็นอย่างดี เนื่องจากมัคคุเทศก์เป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับนักท่องเที่ยวมากที่สุด มัคคุเทศก์จึงมีบทบาทสำคัญในการช่วยสื่อความหมายให้คำแนะนำในการประพฤติปฏิบัติตัวให้ถูกต้องเหมาะสมตามขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละท้องถิ่นให้แก่นักท่องเที่ยว ตลอดจนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว เพื่อเป็นการป้องกันการล่มสลายของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวในแต่ละท้องถิ่น (ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์, 2536) นอกจากการนำชมสถานที่ท่องเที่ยว ต้องมีผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยว ที่มีบทบาทในการจัดทำแผนด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวและการเดินทางที่หลีกเลี่ยงไม่ให้ขายสถานที่ท่องเที่ยวที่เป็นที่นิยมจนมากเกินไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงที่เป็นฤดูกาลท่องเที่ยว และควรให้ความรู้เกี่ยวกับข้อควรปฏิบัติตัวให้เหมาะสมกับเขตที่ไปเยือน และการจัดทำเอกสารให้ความรู้ด้านคนและระบบนิเวศของพื้นที่ๆ จะไปเยือนให้แก่นักท่องเที่ยวก่อนการเดินทาง (วิมล จิโรจน์พันธุ์ และคณะ, 2548)

3.5 กิจกรรมนันทนาการและบันเทิง ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวควรการรักษาและส่งเสริมให้มีความหลากหลายในกิจกรรมการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น ในแหล่งท่องเที่ยวทั้งที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม โดยเน้นการเพิ่มคุณค่าและมาตรฐานการบริการ ทั้งนี้เพื่อให้นักท่องเที่ยวใช้เวลาท่องเที่ยวในสถานที่นั้น ๆ มากขึ้นหรือกลับไปเที่ยวซ้ำ เช่น แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นน้ำตก อาจเพิ่มกิจกรรมดูนก และกิจกรรมปีนหน้าผา (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2546) หากเป็นกิจกรรมในหมู่บ้าน ควรคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์และวัฒนธรรมดั้งเดิม เช่น การละเล่นพื้นบ้าน การแสดงนาฏศิลป์พื้นบ้าน และควรมีการจัดการให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้น ๆ เพื่อความบันเทิงและการเรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งนับเป็นการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมท้องถิ่นซึ่งกันและกันด้วย (ราไพพรรณ แก้วสุริยะ, 2545) นอกจากนี้ควรเพิ่มกิจกรรมด้านการดูแลสุขภาพ เช่น การฝึกสมาธิ การฝึกโยคะ การฝึกไท้เก๊ก การอาบน้ำแร่หรือสปา (Spa) การนวดแผนโบราณ และการพักผ่อนในที่อากาศบริสุทธิ์ใกล้ชิด

ธรรมชาติมากขึ้น เนื่องจากปัจจุบันนักท่องเที่ยวเริ่มให้ความสำคัญในการดูแลรักษาสุขภาพของตน ภายใต้อาณัติของสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรมเพิ่มมากขึ้น (ราณี อธิชัยกุล, 2546)

3.6 สินค้าและของที่ระลึก การจัดทำสินค้าของที่ระลึก ต้องคำนึงถึงควมมีเอกลักษณ์ท้องถิ่น สอดคล้องกับแนวความคิดของนิศา ชัชกุล (2550) กล่าวว่า ธุรกิจสินค้าและของที่ระลึกเปรียบเสมือนตัวแทนของแหล่งท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวซื้อและนำกลับไปยังภูมิลำเนาของตน เพื่อเป็นของที่ระลึก ของฝาก โดยสินค้าและของที่ระลึกมักเป็นผลิตภัณฑ์ที่แสดงถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่อันเป็นเอกลักษณ์ความเป็นอยู่ของท้องถิ่น โดยใช้วัสดุที่ได้ภายในท้องถิ่นในการผลิตและการใช้แรงงานฝีมือคนในท้องถิ่น สินค้าและของที่ระลึกอาจปรับปรุงรูปแบบสีสรรตามรสนิยมของตลาด ควรเป็นผลิตภัณฑ์ที่สะอาด (Green and Clean Product) มีการจัดระบบการจัดการรักษาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมพื้นบ้าน มีการแจ้งราคาชัดเจน ควรสร้างมาตรฐานสินค้าให้ได้ระดับสากล สินค้าของที่ระลึกบางชิ้นควรมีเอกสารกำกับไว้ด้วย เช่น ผ้าทอ เครื่องแกะสลักไม้ เครื่องประดับเครื่องเงิน เพื่อนักท่องเที่ยวจะได้ใช้เป็นคู่มือในการเก็บรักษาของนั้นไว้ได้ยาวนาน สอดคล้องกับแนวความคิดของ บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548) กล่าวว่า ผู้ประกอบธุรกิจจำหน่ายสินค้าที่ระลึกทุกประเภทต้องพัฒนาสินค้าของตนให้นักท่องเที่ยวประทับใจ ในขณะเดียวกันก็ต้องอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปด้วย

3.7 ด้านการประชาสัมพันธ์ ข่าวสารและการบริการ ข้อมูลต่าง ๆ ที่นักท่องเที่ยวควรรู้จักก่อนเดินทาง ควรจัดการให้พร้อมแจ้งราคาค่าบริการให้ชัดเจน อาจทำเป็นแผ่นปลิว เอกสารพับ (ตามแต่งบประมาณดำเนินการ) เผยแพร่ให้กว้างขวาง ตลอดจนการตอบข้อมูลทางโทรศัพท์ที่สอบถามต้องชัดเจน ในการตอบโทรสารและจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (Electronic Mail) ต้องชัดเจน รวดเร็ว และการประชาสัมพันธ์ยังเป็นสิ่งที่จำเป็นที่กระตุ้นให้นักท่องเที่ยวจากทั้งในและต่างประเทศต้องการใช้บริการธุรกิจการท่องเที่ยว (วิมล จิโรจน์พันธุ์ และคณะ, 2548) อย่างไรก็ตามข้อมูลด้านการท่องเที่ยวต้องมีการเลือกใช้สื่อที่เหมาะสมกับกลุ่มผู้รับสาร ซึ่งประกอบด้วย นักท่องเที่ยว ประชาชนในท้องถิ่น องค์กรบริหารการท่องเที่ยว และผู้ผลิตสินค้าและบริการการท่องเที่ยว (จริยญา เจริญสุขใส และสุวัฒน์ จุฑากรณ์, 2544)

จากเกณฑ์ประเมินศักยภาพที่กล่าวมาในข้างต้น เป็นเครื่องมือที่ชี้ให้เห็นว่า ศักยภาพการท่องเที่ยวของแต่ละแหล่งท่องเที่ยวเป็นอย่างไร และมีจุดใดควรปรับปรุงแก้ไขเพื่อนำมาสู่การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและประชาชนในท้องถิ่น โดยเกณฑ์ดังกล่าวจะนำมาวิเคราะห์ศักยภาพการท่องเที่ยวอำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของอำเภอต่อไป

ข้อมูลทั่วไปของอำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน

ที่ตั้งและการคมนาคม

ท่าวังผา เป็นชื่อที่มาจากสภาพพื้นที่ๆ มีลักษณะของเกาะแก่งในแม่น้ำน่าน ซึ่งมีแต่หินผา และเป็นวังน้ำอยู่มาช้านาน ซึ่งอำเภอท่าวังผาเป็นเส้นทางคมนาคมระหว่างเมืองปัวกับเมืองน่าน ในอดีต หากมุมมองด้าน โบราณคดีแล้ว พบชุมชน โบราณคดีกำเนิดเมืองน่านซึ่งมีอายุกว่า 800 ปี สร้างในสมัยพญาภูคา ปฐมกษัตริย์น่านแห่งราชวงศ์ภูคา อยู่ในท้องที่ตำบลยม (รวมจอมพระด้วย) ซึ่งในปัจจุบันยังคงสภาพสมบูรณ์อยู่ในท้องที่บ้านเสี้ยว บ้านลอมกลาง บ้านทุ่งฆ้อง บ้านนาหินคม บ้านถ่อน จากสภาพชุมชนนั้นเป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่ เพราะมีการค้นพบกำแพงเมือง วัดร้าง และพระพุทธรูปเป็นจำนวนมากในบริเวณลุ่มแม่น้ำย่าง ฉะนั้นท่าวังผาในอดีตเป็นส่วนหนึ่งของเมืองปัว จึงเป็นเมืองเก่าแก่ ยุคเดียวกับสุโขทัย

เดิมอำเภอท่าวังผาอยู่ในเขตการปกครองอำเภอปัว ได้รับการยกฐานะเป็น กิ่งอำเภอท่าวังผา เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2505 และต่อมาได้รับการยกฐานะเป็น อำเภอท่าวังผา ตั้งที่ว่าการอยู่ ณ บ้านสบขาว

อำเภอท่าวังผาตั้งอยู่ทางทิศเหนือของจังหวัดน่าน ห่างจากจังหวัดประมาณ 42 กิโลเมตร เป็นอำเภอที่มีชายแดนติดอยู่กับจังหวัดพะเยา มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 702.2 ตารางกิโลเมตร อำเภอท่าวังผามีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	อำเภอปัว
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	อำเภอปัว
ทิศใต้	ติดต่อกับ	อำเภอสันติสุขและอำเภอเมืองน่าน
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	อำเภอปง (จังหวัดพะเยา)

การคมนาคมติดต่อระหว่างอำเภอท่าวังผาและอำเภออื่น ๆ ในจังหวัดและต่างจังหวัด สามารถเดินทางได้หลายเส้นทาง โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ทางหลวงแผ่นดิน ถนนน่าน – ทุ่งช้าง	หมายเลข 1080
2. ทางหลวงแผ่นดิน ถนนวรรณคร	หมายเลข 1136
3. ทางหลวงแผ่นดิน ถนนท่าวังผา-ศิลาเพชร	หมายเลข 1170
4. ทางหลวงแผ่นดิน ถนนท่าวังผา-เชียงคำ	หมายเลข 1148
5. ทางหลวงแผ่นดิน ถนนนาหนูน-สบขุ่น	หมายเลข 1082

ภาพภูมิอากาศ

เป็นแบบมรสุมเขตร้อน โดยได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ในช่วงฤดูฝนและมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือในช่วงฤดูหนาว แบ่งออกเป็น 3 ฤดู คือ

ฤดูร้อน ตั้งแต่เดือนมีนาคม-พฤษภาคม

ฤดูฝน ตั้งแต่เดือนมิถุนายน-กันยายน

ฤดูหนาว ตั้งแต่เดือนตุลาคม-มกราคม

สภาพเศรษฐกิจและสังคม

ประชาชนส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในอำเภอท่าวังผาประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรม เช่น การทำนา และการทำสวนผลไม้ นอกจากนี้ยังมีอาชีพเสริมด้านหัตถกรรมในครัวเรือน สำหรับการท่องเที่ยวก็เป็นอีกหนึ่งอาชีพเสริมที่ทำให้คนในชุมชนมีรายได้มากขึ้นและมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น (ระพีพรรณ ทองหล่อ และคณะ, 2545)

การปกครอง

อำเภอท่าวังผาแบ่งเขตการปกครองย่อยออกเป็น 10 ตำบล 91 หมู่บ้าน ได้แก่

1. ตำบลตาลชุม	มี 14 หมู่บ้าน
2. ตำบลยม	มี 10 หมู่บ้าน
3. ตำบลจอมพระ	มี 11 หมู่บ้าน
4. ตำบลศรีภูมิ	มี 12 หมู่บ้าน
5. ตำบลแสนทอง	มี 8 หมู่บ้าน
6. ตำบลป่าคา	มี 7 หมู่บ้าน
7. ตำบลผาทอง	มี 8 หมู่บ้าน
8. ตำบลท่าวังผา	มี 7 หมู่บ้าน
9. ตำบลผาดอ	มี 7 หมู่บ้าน
10. ตำบลลิ้ม	มี 7 หมู่บ้าน

นอกจากนี้ทุกตำบลในอำเภอท่าวังผายังมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นคอยกำกับดูแลอยู่อีก 10 แห่ง ประกอบด้วย

1. เทศบาลตำบลท่าวังผา ครอบคลุมพื้นที่ตำบลท่าวังผาทั้งตำบล
2. องค์การบริหารส่วนตำบลลิ้ม ครอบคลุมพื้นที่ตำบลลิ้มทั้งตำบล
3. องค์การบริหารส่วนตำบลป่าคา ครอบคลุมพื้นที่ตำบลป่าคาทั้งตำบล

4. องค์การบริหารส่วนตำบลผาตอ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลผาตอทั้งตำบล
5. องค์การบริหารส่วนตำบลยม ครอบคลุมพื้นที่ตำบลยมทั้งตำบล
6. องค์การบริหารส่วนตำบลตาลชุม ครอบคลุมพื้นที่ตำบลตาลชุมทั้งตำบล
7. องค์การบริหารส่วนตำบลศรีภูมิ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลศรีภูมิทั้งตำบล
8. องค์การบริหารส่วนตำบลจอมพระ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลจอมพระทั้งตำบล
9. องค์การบริหารส่วนตำบลแสนทอง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลแสนทองทั้งตำบล
10. องค์การบริหารส่วนตำบลผาทอง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลผาทองทั้งตำบล

คำขวัญประจำอำเภอท่าวังผา

“ธรรมชาติงดงาม ข้าวหลามชวนหลง สัมผัสทองเลิศล้ำ จิตรกรรมสูงค่า ผ้าลาย น้ำไหล
ยิ่งใหญ่แข่งเรือ” (สารานุกรมประเทศไทย, 2551)

ทรัพยากรการท่องเที่ยวของอำเภอท่าวังผา

เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ ของอำเภอท่าวังผาเป็นพื้นที่ราบ มีแม่น้ำไหลผ่าน จำนวน 2 สาย คือ แม่น้ำน่าน และแม่น้ำริม ทำให้มีทัศนียภาพสองแม่น้ำสวยงาม รวมถึงมีทรัพยากรทางธรรมชาติ ที่อุดมสมบูรณ์ และมีทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะเอกลักษณ์โดดเด่น ซึ่งทรัพยากรการท่องเที่ยวของอำเภอท่าวังผา มีดังนี้

1. ทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติในอุทยานแห่งชาตินันทบุรี

อุทยานแห่งชาตินันทบุรี มีพื้นที่ครอบคลุมท้องที่อำเภอท่าวังผา อำเภอเมือง อำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน มีสภาพป่า ทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์ มีความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร มีจุดเด่นทางธรรมชาติ ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวหลายแห่ง เนื้อที่ประมาณ 548, 125 ไร่ สามารถเดินทางได้ด้วยรถกระบะหรือรถขับเคลื่อน 4 ล้อ เดินทางจากตัวเมืองน่าน โดยใช้ทางหลวงหมายเลข 1080 (น่าน - ท่งช้าง) เมื่อถึงอำเภอท่าวังผา ระยะทางช่วงนี้ ประมาณ 42 กิโลเมตร แล้วให้แยกไปทาง ซ้ายมือ ตามทางหลวงหมายเลข 1148 (ท่าวังผา - สองแคว) ประมาณ 1.5 กิโลเมตร แล้วแยกซ้ายไปตามทาง หลวงหมายเลข 1082 (สายนาหนูน - สบขุน) ถึงหลักกิโลเมตรที่ 27 แยก ขวามือ เข้าไปอีกประมาณ 500 เมตร ถึง ที่ทำการอุทยานแห่งชาติ นันทบุรี

1.1 ลักษณะภูมิประเทศ

เป็นที่อกเขาสูงสลับซับซ้อนวางตัวในแนวเหนือใต้ อยู่ทางทิศตะวันตกของจังหวัดน่าน จนไปจดสาธารณรัฐประชาชนลาว ระดับความสูงของพื้นที่ประมาณ 300-1,710 เมตรจาก

ระดับน้ำทะเลปานกลาง ความลาดชันของพื้นที่โดยเฉลี่ยประมาณ 50 เปอร์เซ็นต์ ยอดเขาที่สูงที่สุดคือ “ยอดคอยาวว” ความสูง 1,710 เมตร จากระดับน้ำทะเล

1.2 พันธุ์ไม้และสัตว์ป่า

อุทยานแห่งชาตินันทบุรี มีนกนานาพันธุ์อยู่ถึง 152 ชนิด สัตว์ที่นักท่องเที่ยวสามารถพบเห็นได้เป็นจำนวนมาก ได้แก่ เลียงผา นกยูง เสือโคร่ง ไก่ฟ้าหลังขาว นกแว่นสีเทา นกปีกแพรสีม่วง และนกจู่เดินเขาปูน ส่วนสัตว์ที่นับว่าเป็นจุดเด่นของอุทยาน ได้แก่ หมูป่า ไก่ป่า อ้น คูน กระต่ายป่า เก้ง อีเห็น พังพอน และ เม่น

นอกจากนี้ยังมีป่าผสมผลัดใบ พันธุ์ไม้สำคัญ ได้แก่ สัก ประดู่ แดง ตะแบก มะค่าโรง ไม้พื้นล่าง ได้แก่ ไม้ชนิดต่างๆ ป่าดิบแล้ง พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ ยางขาว ยางแดง ตะเคียน ยมหอม จำปีป่า มะม่วงป่า ไม้พื้นล่าง ได้แก่ ไม้ชนิดต่างๆ หวาย ปาล์ม เฟิร์น ต่า และป่าดิบเขา พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ ก่อชนิดต่างๆ กำลังเสือโคร่ง พญาไม้ กำยาน อบเชย กฤษณา ไม้พื้นล่าง ได้แก่ มอส และเฟิร์นชนิดต่างๆ

1.3 แหล่งท่องเที่ยวภายในอุทยานแห่งชาตินันทบุรี

1.3.1 จุดชมทิวทัศน์คอยผาจีและคอยผาช้าง

จุดชมทิวทัศน์ตั้งอยู่บนสันคอยตัวในบริเวณเดียวกับที่ตั้งของทำการอุทยานแห่งชาติ ทิวทัศน์ในยามเย็นจะมองเห็นดวงอาทิตย์ลับขอบฟ้าท่ามกลางขุนเขาสลับซับซ้อน และยามเช้าในช่วงฤดูหนาวจะปรากฏทะเลหมอกปกคลุมไปทั่วบริเวณ การเดินทางจากอำเภอท่าวังผาใช้ทางหลวงจังหวัดหมายเลข 1082 สายท่าวังผา-สบขุ่น ไปประมาณ 27 กิโลเมตร มีทางแยกขวามือเข้าไปประมาณ 3.5 เมตร จะถึงที่ทำการอุทยานแห่งชาติ

1.3.2 เส้นทางยุทธศาสตร์และถ้ำคอยผาจี

เป็นเส้นทางและฐานบัญชาการในการต่อสู้ตามความขัดแย้งลัทธิทางการเมืองในอดีตของ “ยุทธภูมิกอยผาจี” สามารถพัฒนาเป็นเส้นทางเพื่อการท่องเที่ยวได้ในอนาคต

1.3.3 ยอดคอยยาวว

เป็นยอดคอยที่มีสูง 1,674 เมตร จากระดับน้ำทะเล นับเป็นจุดสูงสุดของอุทยานแห่งชาตินันทบุรี ยอดคอยยาวว อยู่ห่างจากที่ทำการอุทยานแห่งชาติไปอีกราว 1 กิโลเมตร สามารถเดินทางด้วยรถยนต์ไปถึงหน่วยจัดการต้นน้ำน้ำค้าง แล้วเดินเท้าขึ้นสู่ยอดคอย ตลอดเส้นทางเป็นป่าดิบเขาที่อุดมสมบูรณ์ เป็นถิ่นอาศัยของนกบนที่สูงนานาชนิด เช่น นกมุ่นรกตาแดง นกหางรำหางยาว นกคึดแก้มเหลือง นกเสือแมลงปีกแดง นกระวัง ไพรปากแดงยาว ฯลฯ ที่นี้จึงเหมาะสำหรับการเดินดูนกและศึกษาธรรมชาติ โดยเฉพาะช่วงฤดูหนาวจะมีนกย้ายถิ่นเข้ามาจำนวนมากซึ่งหลายชนิด

เป็นนกหายาก โดยเฉพาะพวกนกจับแมลงและนกเดินดง เช่น นกจับแมลงแถบคอสีส้ม นกจับแมลงหลังสีเทา นกเดินดงอกดำ นกเดินดงลายเสือ ฯลฯ

1.3.4 น้ำตกสันติสุข

เป็นน้ำตกขนาดเล็ก-ขนาดกลาง มีน้ำไหลตลอดทั้งปี มีความสูงประมาณ 5 ชั้น สูงสุดประมาณ 10 เมตร ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลแสนทอง อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน

1.3.5 น้ำตกตาดาว

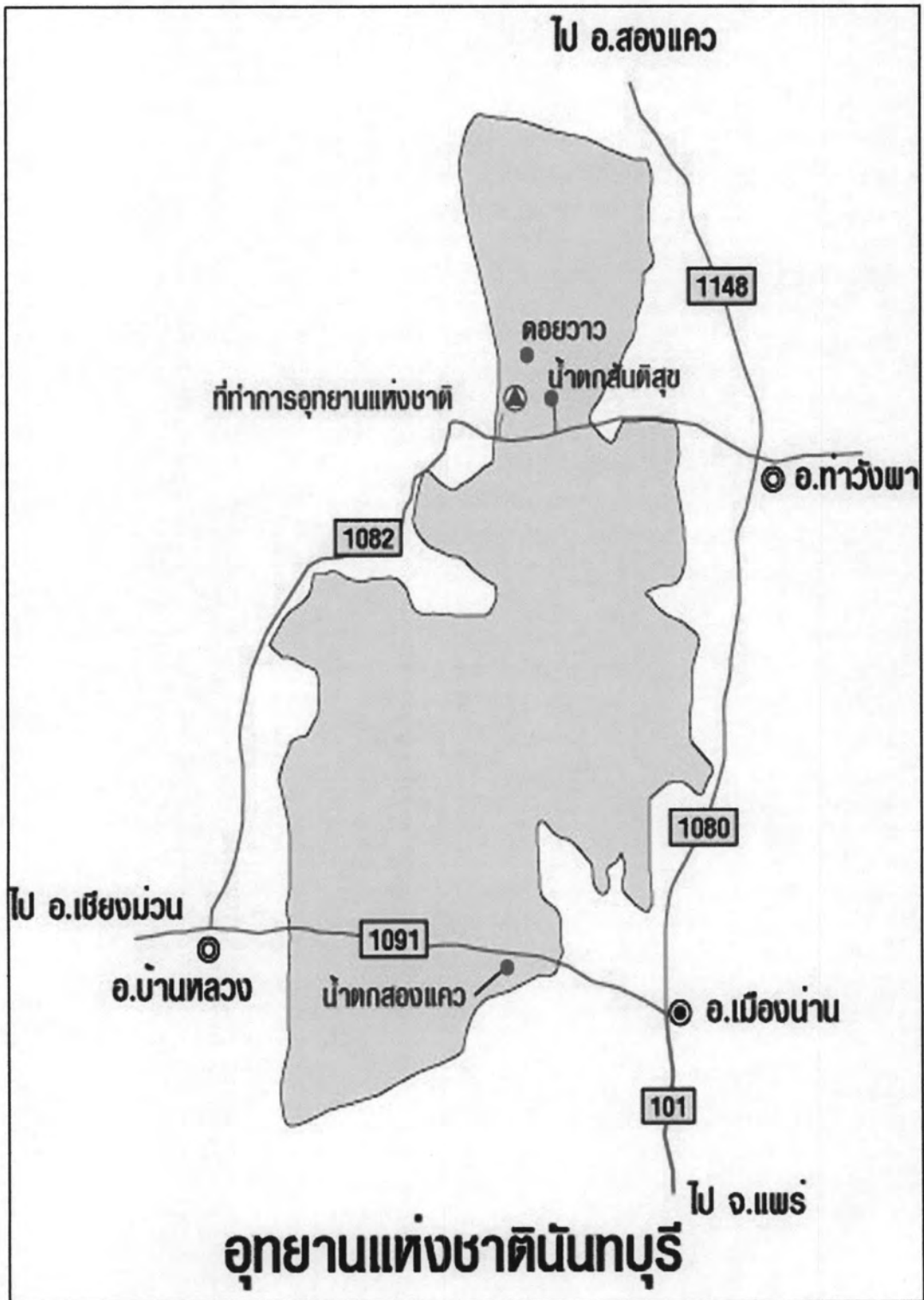
น้ำตกตาดฟ้าร้อง ตั้งอยู่บน ตำบลแสนทอง อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน ประกอบด้วย น้ำตกชั้นใหญ่ จำนวน 3 ชั้น มีน้ำไหลตลอดปี เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร จากเทือกเขาคอยาวอยู่ห่างจากบริเวณบ่อน้ำพุร้อนประมาณ 1 กิโลเมตร อยู่ที่บ้านน้ำกิ อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน

1.3.6 น้ำตกนันทบุรี

น้ำตกนันทบุรีเป็นน้ำตกขนาดกลางที่มีทั้งหมด 8 ชั้น แต่ละชั้นมีความสูงตั้งแต่ 3 เมตร ถึง 20 เมตร มีน้ำไหลตลอดทั้งปี อยู่ห่างจากที่ทำการอุทยานฯ เป็นระยะทาง 1.5 กิโลเมตร บริเวณโดยรอบน้ำตกมีความสมบูรณ์เต็มไปด้วยพันธุ์ไม้หลากหลายชนิด เช่น เฟิร์น ลูกชิด(ตำว) ปาล์ม หวาย เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบสัตว์หายาก คือ เต่าปูลู

1.3.7 บ่อน้ำร้อนน้ำกิ

บ่อน้ำร้อนโป่งกิ ตั้งอยู่ที่บ้านน้ำกิ ตำบลผาทอง อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน มีความร้อน ประมาณ 80 องศาเซลเซียส มีศักยภาพเพียงพอที่จะพัฒนาเป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำหรับอบน้ำแร่ในอนาคต (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2551)

ภาพที่ 7 แผนที่อุทยานแห่งชาตินันทบุรี

ที่มา: กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, 2551

นอกจากแหล่งท่องเที่ยวในทางธรรมชาติในเขตอุทยานแห่งชาตินันทบุรีแล้ว ในตำบลต่าง ๆ ในอำเภอท่าวังผายังมีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติอีกมากมาย อาทิเช่น

1.2 น้ำออกฐู (ธารน้ำลอด) เป็นอีกหนึ่งสถานที่ท่องเที่ยวที่แสดงให้เห็นถึงความมหัศจรรย์ของธรรมชาติ กล่าวคือ มีน้ำลอดไหลออกมาจากกลางภูเขาผ่านซอกหินเป็นลำธารใสสะอาดที่มีความเย็นและมีน้ำไหลแรงตลอดปี โดยไม่ทราบแหล่งต้นน้ำมาจากที่ใด ลำธารแห่งนี้ถือเป็นสายน้ำที่หล่อเลี้ยงชาวบ้านหมู่บ้านสันเจริญ ตลอดจนมีปลาภูเขาที่หาดูได้ยากหลายชนิด พื้นที่บริเวณนี้เป็นเขตป่าดิบชื้นและถือเป็นเขตรักษาพันธุ์ (เจริญศักดิ์ เลิศวารยุทธ) นอกจากนี้ยังมีสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่อื่น ๆ เช่น น้ำตกน้ำไคร้ น้ำตกห้วยหินขาว น้ำตกห้วยลึก น้ำตกน้ำแปง น้ำตกภูสัน ถ้ำปางสา และถ้ำผาลูก เป็นต้น (สำนักงานอำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน, 2552)

2. ทรัพยากรท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

2.1 วัดหนองบัว

วัดหนองบัวเป็นวัดที่เก่าแก่ประจำหมู่บ้านหนองบัว ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน จากคำบอกเล่าไว้เดิมวัดหนองบัวตั้งอยู่ที่ริมหนองบัว (หนองน้ำประจำหมู่บ้าน) ซึ่งอยู่ห่างจากที่ตั้งวัดปัจจุบันไปทางทิศตะวันตกประมาณ 500 เมตร ปัจจุบันไม่มีซากโบราณสถานเหลืออยู่เลย ต่อมาได้มีการย้ายวัดมาที่ปัจจุบันนี้ วัดหนองบัวสันนิษฐานว่า สร้างเมื่อประมาณ พ.ศ. 2405 โดยการนำของครูบาทหลวงสุนันต์ร่วมกับชาวบ้านหนองบัวสร้างขึ้น จึงทำให้วิหารหนองบัวแห่งนี้ เป็นสถาปัตยกรรมไทยล้านนาที่สมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่งและหาดูได้ยากมากในสมัยนี้ แต่แรกนั้นไม่มีจิตรกรรมฝาผนัง แต่สันนิษฐานว่าเขียนโดย “ทิสบัวผัน” ช่างเขียนลาวพวน ซึ่งเป็นทหารของเจ้านันทยศ (เจ้าเมืองน่าน ระหว่างปี พ.ศ. 2539-2434) ที่นำตัวมาจากเมืองพวนในแคว้น หลวงพระบาง นอกจากนี้ยังมีนายเทพและพระแสนพิจิตรเป็นผู้ช่วยเขียนจนเสร็จจากภาพจิตรกรรมฝาผนังเขียนอยู่บนกำแพงวัด สันนิษฐานได้ว่าภาพเหล่านี้ถูกเขียนขึ้นในสมัยรัชการที่ 4 ถึง รัชการที่ 5 เนื่องจากมีมีภาพเรือกลไฟและทหารฝรั่งที่ผนังทางทิศเหนือในประเทศไทยมีหลักฐานในจดหมายเหตุหลายแห่งแสดงให้เห็นว่าประเทศไทยมีเรือกลไฟใช้ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และยังมีรูปแบบปืนมีปลายกระบอกยาวแต่ไม่ปรากฏว่ามีดาบปลายปืน ปืนที่ตัดดาบปลายปืนเป็นแบบฝรั่งที่นำมาใช้แพร่หลายในประเทศไทยสมัยรัชกาลที่ 4 ถึง รัชการที่ 5 เป็นต้นมา นอกจากนี้ยังมีจิตรกรรมฝาผนังบอกเล่าเรื่องราวพุทธประวัติ เรื่องจันทคาชาคก เป็นนิยายคติธรรม ที่สอนให้กุลบุตรและกุลธิดาเอาแบบอย่างจริยธรรมที่ดีงาม เช่น การเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ความกตัญญูคุณเวที ความซื่อสัตย์สุจริต และความเมตตา กรุณา เป็นต้น ดังนั้นจิตรกรรมวัดหนองบัวจึงเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคน

ในสมัยนั้น โดยเฉพาะเรื่องการแต่งกายของผู้หญิงที่นุ่งผ้าชิ้นลายน้ำไหล หรือผ้าชิ้นดินจกที่สวยงาม และปัจจุบันยังเป็นหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีชื่อเสียงของชาวไทลื้ออีกด้วย (ศรีนยา พรหมคำ, 2550; โอเชียนสไมล์, 2551)

2.2 วัดคอนมุล

วัดคอนมุล เป็นวัดประจำหมู่บ้านคอนมุล ตำบลศรีภูมิ อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2375 และแล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2380 โดยเจ้าหลวงอนุภาพ โดยวัดคอนมุลถือเป็นวัดที่สร้างตามแบบสถาปัตยกรรมไทลื้อที่ยังคงรูปแบบที่ดีที่สุด ลักษณะเป็นหลังคาทรงคุ่ม หลังคาสองชั้นลาดต่ำลงมาตอนล่าง มีช่อฟ้าปั้นเป็นรูปพญานาค 2 ตัว หันไปทางทิศตะวันออกตัวหนึ่ง และหันไปทางทิศตะวันตกอีกตัวหนึ่ง ลำตัวทอดไปบนหลังคาและหางจะพันกันตรงกลางทำเป็นซุ้มปีกฉัตร 5 ชั้น ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของศิลปะไทลื้อ โครงมุลหลังคาทั้งสี่ทิศของหลังคาชั้นล่าง ปั้นเป็นรูปสัตว์ ที่สวยงาม คือ กิรินี นกหัสดีลิง หงส์ ครุฑ หน้าบันประดับลายประจำยามและประดับกระจก บานใหญ่ ผังก่ออิฐถือปูนหนาประมาณ 50 เซนติเมตร เดิมเจาะช่องหน้าต่างไม่มีบานหน้าต่างต่อมาได้ขยายออกและใส่บานหน้าต่างหลัง ประตูเป็นประตูบันไดพญานาคเข้าสู่ตัววิหาร ประตูหน้าต่างจะเข้าทางทิศตะวันออก ส่วนประตูข้างเข้าทางทิศใต้ ช่วงเสาที่สองจากทิศตะวันออกพระประธานก่ออิฐถือปูนลงรักปิดทองปางมารวิชัยประดับด้วยเครื่องสูง ภายในวิหารจะประดับด้วย ตุ๊กตอช่างไทยลื้อที่สวยงาม วัดคอนมุลได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2532 และประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 117 ตอนพิเศษ 103 ง วันที่ 6 ตุลาคม 2543 (องค์การบริหารส่วนตำบลศรีภูมิ, 2550)

2.3 พระธาตุหนองหีบ (จอมแจ้ง)

พระธาตุจอมแจ้งหรือพระธาตุเจ้าหนองบัว (หนองหีบ) สร้างขึ้นเมื่อจุลศักราช 1219 (พ.ศ. 2400) ตั้งอยู่บนเขาหมู่บ้านหนองบัว บ้านคอนแก้ว เป็นพระธาตุประจำตำบลป่าคา โดยมีเรื่องเล่าสืบกันมาแต่โบราณว่า ในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 3 ทรงมีพระราชดำริในการก่อสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์เมืองบางกอก (กรุงเทพมหานคร) เจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช เจ้าผู้ครองเมืองน่าน (เจ้ามหาชีวิต) จึงได้นำช่างฝีมือจากเมืองน่านไปช่วยก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมเมืองจนเสร็จสิ้น ทำให้ได้รับความดีความชอบเป็นอันมาก และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 3 ทรงพระราชทานพระธาตุอันศักดิ์สิทธิ์ให้แก่เจ้าผู้ครองเมืองน่าน จำนวน 2 องค์ เมื่ออัญเชิญพระธาตุมายังจังหวัดน่าน เจ้าสุริยพงษ์จึงดำริให้โหราทำนายสถานที่เหมาะสมสำหรับประดิษฐานพระธาตุ โดยโหรได้ทำนายว่าควรประดิษฐานพระธาตุบริเวณที่เป็นเนินและติดกับหนองน้ำ จึงได้มีดำริก่อสร้างเจดีย์เพื่อประดิษฐานพระธาตุในวันเพ็ญเดือน 5 บริเวณริมหนองน้ำ หมู่บ้านหนองบัว ตำบลป่าคาเรียกว่า พระธาตุหนองหีบ

และบริเวณตำบลยม เรียกว่า พระธาตุจอมนาง ดังนั้นเมื่อถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 จะมีพิธีนมัสการ พระธาตุเป็นประจำและสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน (ผัด เทพเสน, 2552)

2.4 พระธาตุไทยพวนศรีฝายมูล

พระธาตุไทยพวนศรีฝายมูลประดิษฐานอยู่บริเวณวัดบ้านฝายมูล สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2543 เป็นที่บรรจุอัฐิของพระผู้อาวโสที่เป็นที่เคารพนับถือของชาวไทยพวน ถือเป็นศูนย์รวมจิตใจของ ชาวไทยพวนอีกแห่งหนึ่งที่สำคัญ (สง่า อินยา, 2550)

2.5 เหมืองมหัศจรรย์

เหมืองมหัศจรรย์ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2377 หรือเมื่อ 116 ปีล่วงมาแล้ว นับเป็น สิ่งมหัศจรรย์ที่แสดงให้เห็นถึงความสามารถของบรรพบุรุษในการเจาะคานหินผาซึ่งแข็งแกร่งให้เป็นลำเหมืองได้ โดยยังไม่มีเครื่องขุดกลไกและเทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามาช่วยในการขุดเจาะ เหมือนอย่างปัจจุบัน หากแต่ในครั้งนั้นใช้เพียงความร่วมมือร่วมใจของคนในท้องถิ่นที่ช่วยกัน นำเครื่องมือเครื่องมือ เช่น จอบ เสียม เหล็กแหลม และใช้ซุงแห้งสอดเข้าไปในช่องว่างของคานหิน มาช่วยกันขุดเจาะลำเหมือง โดยลำเหมืองถือเป็นแหล่งน้ำที่นำหล่อเลี้ยงชีวิตผู้ประกอบอาชีพ เกษตรกรรมถึง 3 ตำบล คือ ป่าคา ศรีภูมิ และตาลชุม เมื่อปี พ.ศ. 2520 นายพยุณ มีทองคำ นายอำเภอท่าวังผาได้ตรวจเยี่ยมการซ่อมแซมเหมือง ได้เห็นถึงความมหัศจรรย์ที่บรรพบุรุษ ได้สร้างไว้จึงได้ตั้งชื่อลำเหมืองนี้ว่า “ลำเหมืองมหัศจรรย์” นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา (พระครูปลัด สมชาย ธีรปัญญา, 2544)

3. ทรัพยากรท่องเที่ยวทางมรดกมรดก ประเพณี และวิถีชีวิตชุมชน

3.1 สวนกาแพฮาหลวงบ้านสันเจริญ

จุดเริ่มต้นของสวนกาแพฮาหลวงหมู่บ้านสันเจริญ เกิดมาจากการส่งเสริมของศูนย์ พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา จังหวัดน่าน ได้เข้ามาช่วยเหลือราษฎรในชุมชนให้ปลูกกาแพ โดยมีวัตถุประสงค์ให้ชาวบ้านปลูกทดแทนฝิ่น และหยุดการทำไร่เลื่อนลอย ซึ่งเป็นการทำลาย ทรัพยากรธรรมชาติ ต่อมาในปี พ.ศ. 2535 สำนักงานเกษตรอำเภอท่าวังผาร่วมกับเกษตรจังหวัด น่าน ได้ส่งเสริมการปลูกกาแพพันธุ์อาราบิก้า คาติมอร์ คาทุย ทิปโก้ แทนการแพพันธ์โรบัสต้า เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาผลผลิตล้นตลาด ตลอดจนให้คำแนะนำในการปรับปรุงคุณภาพกาแพแปรรูป ผลผลิตกาแพ และดำเนินการจัดตั้งกลุ่มกาแพภูสัน ในปัจจุบันผลผลิตจากสวนกาแพถือเป็นรายได้ หลักของหมู่บ้านสันเจริญ และยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สวยงามที่เปิดโอกาสให้ นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมการเก็บเกี่ยวกาแพและเรียนรู้กับวิถีชีวิตชนเผ่าม้งที่ยังคงรักษา

ชนบทธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมจากอดีตสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2551; สำนักงานเกษตรจังหวัดน่าน, 2551)

3.2 ศูนย์วัฒนธรรมและวิถีชีวิตชาวเมี่ยน

ศูนย์วัฒนธรรมชาวเขาเผ่าเมี่ยนบ้านสันเจริญ ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2542 โดยได้รับการสนับสนุนจากศูนย์ส่งเสริมชาวเขา จังหวัดน่าน เพื่อสนองตอบกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์เพื่อให้ชาวเขามีโอกาสสร้างรายได้จากการประกอบอาชีพเสริมในการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวโดยชุมชน ศูนย์วัฒนธรรมแห่งนี้จึงเป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมต่างๆ ที่สอดคล้องกับกิจกรรมการท่องเที่ยว ในชุมชน อาทิ เป็นสถานที่ศึกษาประวัติของชาวเขาเผ่าเมี่ยน เป็นสถานที่แสดงแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญในหมู่บ้านตลอดจนใช้เป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ในเรื่องศิลปวัฒนธรรม ธรรมเนียมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนข้อมูลในด้านต่าง ๆ ของหมู่บ้านสันเจริญมีการจัดแสดงบ้านตัวอย่างของเมี่ยนและม้ง พิพิธภัณฑสถานชาวเขา รวบรวมเครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตร เครื่องจักสาน ข้าวของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันของเผ่าเมี่ยน ข้อสำคัญคือให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมโดยจัดให้มีสถานที่จำหน่ายของที่ระลึก เช่น งานหัตถกรรม ผ้าปักลายต่าง ๆ อันจะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนในการรักษาวัฒนธรรมและวิถีชีวิตท้องถิ่น (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2548)

3.3 หมู่บ้านไทยลื้อหนองบัว

หมู่บ้านไทยลื้อหนองบัว ตั้งอยู่ที่บ้านหนองบัว ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา การเดินทางจากตัวเมืองน่าน ใช้เส้นทางหมายเลข 1148 ไปยังอำเภอท่าวังผา ระยะทาง 43 กิโลเมตร ต่อจากนั้นเดินทางไปยังบ้านหนองบัว เป็นระยะทาง อีก 12 กิโลเมตร โดยประชาชนในหมู่บ้านเป็นชาวไทยลื้อที่สืบเชื้อสายมาจากเมืองลำ แคว้นสิบสองปันนา มณฑล ยูนาน ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน โดยมีความเป็นมาสืบเนื่องมาจาก ในช่วงจุลศักราช 1184 (พ.ศ. 2365) เริ่มเกิดสงครามสู้รบแย่งชิงอำนาจกันระหว่างเจ้าหม้อหวังและเจ้าหม้อมน้อย ซึ่งเป็นอาภัพหลานทำให้แคว้นสิบสองปันนาได้แตกแยกเป็นสองฝ่าย โดยเมืองทางฟากตะวันออกของแม่น้ำโขงประกอบด้วยเมืองลำ เมืองฮู่ได้ เมืองฮู่หนือ เมืองเชียงของ เมืองบาง และเมืองสิง เป็นกำลังของฝ่ายเจ้าหม้อมน้อย และเมื่อฝ่ายเจ้าน้อยพ่ายแพ้สงครามชาวลื้อ ชาวลาว แดกกระจัดกระจาย และติดตามเจ้าราชบุตรเจ้าเมืองน่านมาเมื่อถึงเมืองน่านแล้วจึงตั้งรกรากทำมาหากินที่หมู่บ้านหนองบัว บ้านคันทอง และบ้านคอนมูล ปัจจุบันหมู่บ้านไทยลื้อหนองบัว เป็นหมู่บ้านทอผ้าพื้นเมือง ลายน้าไหล แหล่งใหญ่ที่สุดในจังหวัดน่าน ที่หมู่บ้านนี้ ส่วนใหญ่แต่ละบ้านจะมีกี่ทอผ้าสำหรับใช้เองและจำหน่าย และมีการรวมกลุ่มแม่บ้าน

เกษตรกรผลิตและจำหน่ายสินค้า ต่างๆ เช่น กระโปรง เสื้อ ผ้าถุง ผ้าพันคอ เป็นต้น (อภิวังผาคีตคคอม, 2552)

3.4 อนุสาวรีย์เจ้าหลวงเมืองลำและประเพณีบวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าหลวงเมืองลำ

อนุสาวรีย์เจ้าหลวงเมืองลำ เป็นอนุสรณ์สถานที่สักการะบูชาและเป็นที่พักทางใจของลูกหลานและคนทั่วไป สำหรับประเพณีบวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าหลวงเมืองลำจะจัดขึ้นทุกๆ 3 ปี หรือเรียกว่า “สามปีสี่ฮวงข้าว” ซึ่งมีความสำคัญยิ่งต่อชาวไทยลื้อ ในการบวงสรวงเจ้าหลวงเมืองลำที่ปกครองเมืองลำในดินแดนสิบสองปันนา ทั้งยังเป็นนักรบที่เก่งกล้าสามารถ และเป็นทั้งแม่ทัพนายกองของชาวไทยลื้อเมืองลำทั้งหมด เมื่อใกล้ถึงช่วงจัดงานประเพณีบวงสรวงหรือประเพณีเข้ากรรมเมือง ตัวแทนชาวไทยลื้อทั้งสามหมู่บ้าน ได้แก่ บ้านหนองบัว บ้านต้นข่างและบ้านดอนมูล จะมาประชุมกันเพื่อกำหนดพิธีการและมอบหมายหน้าที่การงานกัน และที่สำคัญอย่างยิ่งจะมีการคัดเลือกบุคคลที่สืบเชื้อสายทางสายโลหิตของ เจ้าหลวงเมืองลำ จำนวน 1 คน มาเป็นตัวแทนชาวไทยลื้อทั้งหมด ซึ่งเรียกว่า “เจ้าเมือง” ส่วนใหญ่มักจะคัดมาจากชาวไทยลื้อบ้านดอนมูล ซึ่งเป็นประธานในพิธีบวงสรวง และคัดเลือกชาวบ้านหนองบัว ที่สืบเชื้อสายมาจากหมอมืองอีก 1 คน หมอมืองจะมีหน้าที่ป้อนอาหารในพิธีเช่นวิญญาณ เรียกว่า “เจ้าขี้ก” หลังจากนั้นจะเลือกวันประกอบพิธีบวงสรวงโดยเลือกวันที่ดีที่สุดว่า “วันเฒ่า” การเข้ากรรมเมืองจะมีด้วยกันทั้งหมด 3 วัน ซึ่งแต่ละวันจะมีกิจกรรมดังนี้ วันแรกหมู่บ้านจะปิดกั้นเขตแดน เข้า - ออก ของหมู่บ้านด้วย “ตาแหลว” (ใช้ไม้ไผ่สานคล้ายพัด) เมื่อปิดตาแหลวแล้วจะกั้นจะประกาศห้ามคนในหมู่บ้านออกนอกเขตตาแหลว และห้ามติดต่อกับภายนอกหมู่บ้านเป็นเวลา 3 วัน และจะแห่ “เจ้าเมือง” และ “หมอมือง” ไปยังสถานประกอบพิธีแห่งที่ 1 ซึ่งตั้งอยู่ในเขตบ้านหนองบัว โดยเจ้าเมือง และหมอมืองจะพักอยู่ในที่พักที่จัดไว้ให้คนละหลัง ซึ่งที่พักนี้สร้างขึ้นไว้สำหรับพิธีนี้โดยเฉพาะ เมื่อเสร็จพิธีแล้วหรือถอนทัพไป ครึ่งถึงพิธีครั้งใหม่ก็จะสร้างขึ้นใหม่อีก ในบริเวณสถานประกอบพิธีแห่งที่ 1 จะมีมหรสพสมโภชทั้งกลางวันและกลางคืน และที่นิยมเล่นกันมากที่สุดคือ “การขับลื้อ” นอกจากนี้จะมีการละเล่นพื้นเมือง อาทิเช่น การละเล่นมะกอน (โยนหมอนผ้าหรือลูกช่วง) การละเล่นมะไข่เต่า การละเล่นสะบ้าการขึ้นเสาน้ำมัน ตะกร้อลอดบ่วง เป็นต้น วันที่สอง เป็นวันที่ชาวไทยลื้อถือกันว่ามีสำคัญที่สุดในระหว่างการอยู่กรรมเมืองเพราะจะมีการประกอบพิธีบวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าหลวงเมืองลำที่ยิ่งใหญ่และศักดิ์สิทธิ์ พิธีจะเริ่มหลังจากรับประทานอาหารเช้าเสร็จแล้ว โดยจะมีการแห่เจ้าเมือง หมอมืองและสิ่งของที่ใช้สำหรับพิธีบวงสรวงในขบวนแห่เจ้าเมืองและหมอมืองจะมีบ่าวหมอให้การอารักขาอย่างใกล้ชิด และมุ่งตรงไปยังสถานประกอบพิธีแห่งที่ 2 ซึ่งเรียกว่า “ปางเมือง” (ปัจจุบันคืออนุสาวรีย์เจ้าหลวงเมืองลำ) โดยชาวไทยลื้อทั้ง 3 หมู่บ้านจะพร้อมใจกันมาร่วมพิธีอันศักดิ์สิทธิ์อย่างคึกคักทุกครั้งเมื่อได้เวลาอันสมควรแล้วก็จะประกอบพิธี

บวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าหลวงเมืองลำ สิ่งของที่จะนำมาบวงสรวงนั้นจะประกอบด้วยสัตว์ 4 เท้า ได้แก่ วัว ควาย หมูดำ หมูขาวอย่างละ 1 ตัว และสัตว์ 2 เท้า ได้แก่ ไก่ วันที่สาม จะมีการเช่นสรวงเทวดาคู ซึ่งหอเทวดาคูจะอยู่นอกบริเวณ สถานที่ประกอบพิธีทั้งสองแห่ง และคอนบ้ายจะทำพิธีบายศรีสู่ขวัญเจ้าเมือง และหมอมืองกลับสู่หมู่บ้านของตนเอง หลังจากนั้นจะเปิดสิ่งปิดกันหมู่บ้านออกเรียกว่าการ"เปิดแหลว" จากนั้นไปชาวไทลื้อเชื้อสายเมืองลำจะไปไหนมาไหนได้ตามปกติ ประเพณีบวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าหลวงเมืองลำ เป็นความเชื่อความศรัทธาของชาวไทลื้อในการไหว้บรรพบุรุษ และเป็นกรรวมญาติพี่น้องให้ได้มาพบปะกันทุกๆ 3 ปี เพื่อเป็นการแสดงออกถึงความสามัคคีของเผ่าชน (เผชญิ จิณะสิทธิ์, 2550)

3.5 การแข่งเรือประเพณีอำเภอท่าวังผา

การแข่งเรื่อนับเป็นประเพณีอย่างหนึ่งที่สืบทอดมาตั้งแต่โบราณอันเนื่องมาจากการคมนาคมทางอื่นมีน้อย ส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 80 - 90 จะติดต่อสื่อสารโดยทางเรือเป็นพาหนะไปตามแม่น้ำลำคลอง ประกอบกับประชาชนในอดีตจะอาศัยปลูกบ้านและสร้างชุมชนใกล้แม่น้ำลำคลอง เพื่ออาศัยน้ำในการยังชีพ เมื่อถึงฤดูน้ำหลาก น้ำมักจะท่วมบ้านท่วมทรัพย์สมบัติที่หามาได้ จึงได้ขุดเรือไว้ช่วยเหลือผู้ถูกน้ำท่วม ใช้บรรทุกทรัพย์สิ่งคังกล่าว เมื่อยามปกติจึงได้นำเอาเรือเป็นพาหนะไปเยี่ยมเยียนเพื่อนต่างหมู่บ้าน ไปสังสรรค์สร้างความสัมพันธ์อันดีซึ่งกันและกัน เพื่อความสนุกสนานจึงได้นำเรือมาพายแข่งกันบ้างตามสมควร จึงได้พัฒนาขึ้นมาเรื่อยๆ จนถือเป็นการกีฬา และการแข่งเรือประเพณีมาจนถึงปัจจุบันนี้ ประเพณีเรือแข่งของชาวอำเภอท่าวังผาจะมีลักษณะแตกต่างจากเรือแข่งของอำเภอและจังหวัดอื่น คือ ลำตัวเรือจะใช้ไม้ทั้งท่อนขุดเป็นตัวเรือมีรูปทรงลักษณะเพรีขวม หัวเรือทำเป็นรูปพญานาคราช ชูคอสง่าปาก เขี้ยวโจ่ง งอนสูงมีลั่นแลบออกมาให้เห็น คิควู่ห้อยหัวและหาง ตกแต่งหัวท้ายและลำเรือเป็นลักษณะลายไทย งดงามวิจิตรพิศดาร ดูแวววาว ตรงคอต่อหัวเรือจะมีธงประจำหมู่บ้านเป็นสัญลักษณ์ปักด้วยไม้เสาธง (ชื่อเรือ) สูงประมาณ 4 เมตร ก่อนทำการแข่งขัน เรือแข่งแต่ละลำจะนำเรือพายเอื้อย ๆ ไปตามลำน้ำเพื่ออวดฝีมือ และความพร้อมเพรียง ในลำเรือแต่ละลำจะมีฆ้อง กลองฉิ่ง ฉาบ พับพาง ปี่ ขลุ่ย ประสานเสียงกันเป็นจังหวะจะ โคนนำฟัง ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของเรือแข่งอำเภอท่าวังผา และจะมีนักกีฬา ไร่โยกย้ายไปมาเข้ากับจังหวัดนครี อันอ่อนช้อย เป็นที่น่าดูยิ่งนัก เรือที่ทำการแข่งขันจะแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ ประเภทเรือเล็ก มีนักกีฬาไม่เกิน 30 คน ประเภทเรือกลางมีฝีพาย 31 - 40 คน และประเภทเรือใหญ่มีฝีพาย 41 - 58 คน นั่งเป็นคู่ๆ ยกเว้นนายหัวจะนั่งเดี่ยว นายท้ายจะขึ้น 3 - 7 คน ประชาชนคนดูจะมารวมกันอยู่สองฟากฝั่งแม่น้ำน่าน และบนสะพานท่าวังผาพัฒนา และส่งเสียงเชียร์และเฝ้าดูเรือกันอย่างสนุกสนาน ดังนั้นอำเภอท่าวังผาจึงได้รับคำชมเชยยกย่องในด้านการแข่งเรือประเพณีที่อิ่งใหญ่ เป็นระเบียบเรียบร้อย นับว่าเป็น "วัฒนธรรมประจำถิ่น

ที่สำคัญที่สุด” ที่ควรต้องจารึกและช่วยกันรักษาไว้ให้ลูกหลานได้ ชื่นชมสืบทอดกันต่อไป (สง่า อินยา, 2550)

3.6 ภูมิปัญญาการตีเหล็กชาวไทยพวน บ้านฝายมูล

ชื่อ “ไทยพวน” อาจจะฟังไม่คุ้นหูเท่าชาวไทยลื้อ แต่ไทยพวนเป็นชนกลุ่มน้อยอีกกลุ่มหนึ่งที่มียุทธพรบุรุษอพยพมาจากเมืองพวน แขวงเชียงทอง หรือที่คนไทยรู้จักกันในชื่อ ทุงไหหิน ซึ่งอยู่ในสาธารณรัฐประชาชนลาว ชาวไทยพวนได้หลบหนีสงครามมาประเทศไทยในสมัยรัชการที่ 3 แห่งรัตนโกสินทร์ โดยประมาณปี พ.ศ. 2337 กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ได้เดินทางไปปราบญวนที่ครองเมืองพวนจนได้รับชัยชนะ และได้อพยพชาวไทยพวนเข้ามาในประเทศไทยทางชายแดนเมืองน่าน ชาวพวนกลุ่มหนึ่งตั้งรกรากอยู่ที่หมู่บ้านฝายคอนมูล อำเภอท่าวังผา และอีกกลุ่มหนึ่งลงมาตั้งรกรากที่หมู่บ้านหลับมีน อำเภอเวียงสา ความโดดเด่นของชาวพวนบ้านฝายมูล คือ การยึดประเพณีและอาชีพดั้งเดิมของบรรพบุรุษ นั่นคือ อาชีพช่างตีเหล็ก ปัจจุบันมีอยู่ไม่กี่ครอบครัวที่ยังพยายามอนุรักษ์อาชีพตีเหล็กเพื่อให้เป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยพวน แม้จะมีรายได้ไม่มากนัก แต่ก็สามารถทำอาชีพอื่นควบคู่ไปด้วย ในขณะเดียวกันผู้หญิงก็ยังคงยึดอาชีพทอผ้าของชาวไทยพวนไว้ด้วย โดยจะทอในช่วงหมดฤดูเก็บเกี่ยวเป็นส่วนใหญ่ นอกจากอาชีพตีเหล็กและทอผ้าแล้ว ชาวไทยพวนแห่งบ้านฝายมูลยังมีประเพณีเก่าแก่คือ ประเพณีกำฟ้า เป็นการเซ่นผีหลังฤดูเก็บเกี่ยวจะทำปีละ 3 ครั้ง เรียกว่า กำฟ้า สองปีห้ามสามปีไหว ซึ่งคล้ายกับประเพณีเข้ากรรมลือเมืองลำของชาวไทยลื้อ แม้จะเป็นชนกลุ่มน้อยที่ถูกแวดล้อมด้วยชนเมืองน่าน ชาวไทยพวนก็ยังสามารถรักษาความเป็นเอกลักษณ์ของคนไทยพวนไว้ได้อย่างภาคภูมิ (สรินยา พรหมคำ, 2550)

3.7 อุทยานมัจฉา

อุทยานมัจฉา เป็นแหล่งอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ หน้าวัดคอนแก้ว เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชนทั่วไปทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ (สง่า อินยา และเสริญ จินสิทธิ์, 2550)

3.8 ภูมิปัญญาท้องถิ่นและผลิตภัณฑ์ชุมชน

อำเภอท่าวังผามีวิถีชีวิตที่แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน อาทิเช่น ศิลปะดนตรีพื้นบ้าน (พิณ สะล้อ ซอ ซึง ฯลฯ) ศิลปะการแสดงพื้นบ้าน (การฟ้อนเจิง การฟ้อนแง็ง ฯลฯ) การจักสานหวายและไม้ไผ่ (ขัน โศกหวาย หมวก กระเป๋า ฯลฯ) การถักตอกและป่านทำของใช้ การตีเหล็ก การทำบายศรี การเย็บผ้า การทอผ้า การทำอาหารและขนมพื้นบ้าน (โก ข้าวหลาม ฯลฯ) โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้สามารถนำมาพัฒนาให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนเพื่อเป็นการสร้างรายได้ให้แก่ประชากรในท้องถิ่น ตลอดจนส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ซึ่งถือเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สำคัญที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจอีกด้วย (สง่า อินยา และ เพรชญ จินสิทธิ์, 2550)

4. ทรัพยากรท่องเที่ยวทางกิจกรรมการท่องเที่ยว

4.1 กิจกรรมเดินป่าศึกษาธรรมชาติ

กิจกรรมเดินป่าชุมชน บ้านคอนมูล เป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้เข้าไปศึกษาเรียนรู้พันธุ์พืชพื้นบ้านที่ได้ปลูกไว้เพื่อเป็นแหล่งอาหาร แหล่งสมุนไพร และแหล่งรวบรวมพันธุ์ไม้หายากของท้องถิ่น (องค์การบริหารส่วนตำบลศรีภูมิ, 2550)

4.2 กิจกรรมศึกษาวัฒนธรรมและวิถีชีวิตชุมชน

กิจกรรมหลักในการศึกษาวัฒนธรรมและวิถีชีวิตชุมชนของอำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน คือ กิจกรรมการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ โดยให้นักท่องเที่ยวเข้าพักในบ้านของสมาชิกในชุมชนและได้รับการต้อนรับดูแลเสมือนสมาชิกหรือญาติของเจ้าของบ้าน โดยหมู่บ้านที่มีความพร้อมในการให้บริการนักท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ ประกอบด้วย หมู่บ้านคอนมูล และหมู่บ้านหนองบัว ซึ่งทั้งสองหมู่บ้านได้มีการเตรียมพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญ การแสดงฟ้อนรำแบบพื้นเมือง การบริการอาหารพื้นเมือง และอื่น ๆ เพื่อต้อนรับและบริการนักท่องเที่ยว (สง่า อินยา, สัมภาษณ์ 5 กันยายน 2552)

รายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศ

นาคม ชีรสุวรรณจกร (2541) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ความคิดเห็นของประชาชนท้องถิ่นต่อการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษา อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี พบว่า ประชาชนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นดีกับการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในระดับปานกลาง และพบว่า อายุและระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นเป็นปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นต่อการมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 สำหรับปัญหาและอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ ประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตลอดจนขาดความร่วมมือและการประสานงานระหว่างประชาชนและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง และอีกประการหนึ่งที่สำคัญ คือ ประชาชนไม่มีโอกาสแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการวางแผนและการจัดการดูแลรักษาสถานที่ท่องเที่ยว รวมทั้ง ไม่มีหน่วยงานที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างจริงจัง

ศหลิน เดียวสุรินทร์ (2546) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษาชุมชนบ้าน โศกเกตุ ตำบลปลายโพงพาง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม พบว่า ประชาชนกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีช่วงอายุระหว่าง 15-40 ปี มีอาชีพรับจ้าง มีรายได้ไม่น้อยกว่าหรือเท่ากับ 5,000 บาท และอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน โศกเกตุมาแต่กำเนิด สำหรับความต้องการของประชาชนกลุ่มตัวอย่างในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีอยู่ในระดับสูง และมีความต้องการให้หน่วยงานภาครัฐสนับสนุนเงินทุนในการเริ่มต้นธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ส่วนปัจจัยที่สัมพันธ์กับความต้องการในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ได้แก่ เพศ อายุ อาชีพ รายได้ ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการรับรู้ผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น จึงควรมีการให้ความรู้ด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้แก่ประชาชนและนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น และควรให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้งทางตรงและทางอ้อม

รัตนวดี จุลพันธ์ (2547) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: กรณีศึกษาเกาะล้าน จังหวัดชลบุรี พบว่า ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวอยู่ในระดับน้อย เนื่องจากประชาชนประชาชนไม่มีโอกาสได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการศึกษาหาสาเหตุของปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว และอำนาจในการแสดงความคิดเห็นจะกระจุกอยู่ที่คณะกรรมการชุมชนของเกาะล้าน และองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวเท่านั้น ทั้งยังขาดความรู้ความเข้าใจเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ขาดการประสานความร่วมมือระหว่างประชาชนกับหน่วยงานภาครัฐ ตลอดจนปัญหาความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ และหน่วยงานภาครัฐยังไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจัง เมื่อศึกษาถึงปัจจัยต่าง ๆ พบว่า เพศ อายุ เป็นปัจจัยที่มีผลต่อความพร้อมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.05 โดยเพศชายมีส่วนร่วมมากกว่าเพศหญิง และกลุ่มอายุ 41 ปีขึ้นไป จะมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมากกว่ากลุ่มอื่น อย่างไรก็ตาม ระยะเวลาที่อยู่อาศัยในชุมชนความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการให้คุณค่าต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นปัจจัยที่มีผลต่อความพร้อมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.05

เทียนแก้ว เลี่ยมสุวรรณ (2548) ได้ศึกษาเรื่อง ผลจากการท่องเที่ยว และการมีส่วนร่วมของประชาชน องค์กรภาครัฐ และเอกชนในการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษา ตำบลบางไผ่ อำเภอเมือง จังหวัด สุราษฎร์ธานี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลจากการท่องเที่ยวในมุมมองของประชาชน องค์กรภาครัฐ และเอกชน ต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวของประชาชน

องค์กรภาครัฐ และองค์กรภาคเอกชน และเพื่อหาแนวทางในการจัดการการท่องเที่ยวของตำบลบางไผ่ ผลการศึกษาพบว่า ผลจากการพัฒนาการท่องเที่ยวของตำบลบางไผ่ ส่วนใหญ่มีผลด้านบวกทั้งในเรื่องเศรษฐกิจซึ่งการท่องเที่ยวมีส่วนช่วยในการสร้างรายได้เสริมให้กับประชาชนในท้องถิ่นและในอนาคตมีแนวโน้มของการขยายตัวของตลาดการท่องเที่ยวมากขึ้น ในส่วนของสิ่งแวดล้อม ยังถือว่ามีผลกระทบไม่มากนัก ที่สำคัญการท่องเที่ยวเป็นตัวช่วยทำให้หน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ตลอดจนประชาชนเริ่มเล็งเห็นถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ตลอดจนทรัพยากรอื่นๆ นอกจากนี้ผลการวิจัยยังพบว่า แนวทางการจัดการท่องเที่ยวทุกภาคส่วนควรเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว ทั้งนี้เพื่อขจัดความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้น และควรร่วมกันประเมินผลและแก้ไขปัญหา รวมทั้งศึกษาผลกระทบที่เกิดเพื่อพัฒนาให้การท่องเที่ยวของตำบลมีคุณภาพตามมาตรฐานสากล

กรวรรณ สังขกร (2549) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน กรณีศึกษาชุมชนในเขตภาคเหนือ พบว่า ประชาชนในหมู่บ้านแม่กำปองมีส่วนร่วมในการดูแลและจัดการท่องเที่ยวของชุมชนทั้งทางด้านที่พัก ด้านนันทนาการและบันเทิง ด้านสินค้าและของที่ระลึก และด้านมัคคุเทศก์ท้องถิ่นอยู่ในระดับมากที่สุด เนื่องจากประชาชนมีโอกาสในการ ประชุมวางแผนและสร้างแนวทางการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวด้วยตนเอง ตลอดจนมีโอกาสจัดตั้งคณะกรรมการของชุมชนให้มีบทบาทและหน้าที่ในการดูแลแหล่งท่องเที่ยวและสภาพแวดล้อมของชุมชน อย่างไรก็ตามในการวางแผนและจัดการด้านการท่องเที่ยวต้องอาศัยการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกชุมชนด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรพัฒนาเอกชน

ประจักษ์ วิฑูรย์เศรษฐ (2551) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ผลของการมีส่วนร่วมของชุมชนที่มีต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่อุทยานแห่งชาติภูผาเทิบ จังหวัดมุกดาหารพบว่า ประชาชนมีความคิดเห็นว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการท่องเที่ยวที่เอื้อประโยชน์ให้แก่เศรษฐกิจของชุมชน ตลอดจนช่วยเพิ่มอัตราการจ้างงานด้านบริการการท่องเที่ยวของประชาชนในท้องถิ่น สำหรับการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พบว่า อยู่ในระดับปานกลาง โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการบำรุงและปรับปรุงแก้ไขอยู่ในระดับมากที่สุด และมีส่วนร่วมด้านการวางแผนและการติดตามประเมินผลอยู่ในระดับน้อยทั้งทางด้าน การประเมินผลจากการพัฒนาการท่องเที่ยว เช่น ด้านความเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยว ด้านรายได้ ด้านขยะ และการติดตามผลการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่

งานวิจัยในต่างประเทศ

ซินดิกา (Sindiga, 1999) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทางเลือกใหม่ (Alternative Tourism) และการพัฒนาที่ยั่งยืน ในประเทศเคนยา ผลการศึกษาพบว่าการท่องเที่ยวเป็นแหล่งที่มาของรายได้ที่นำมาใช้ในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพของทรัพยากรการท่องเที่ยว ในขณะที่เดียวกันความหลากหลายเหล่านี้ก็เป็นตัวส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวของประเทศเคนยา สำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวทางเลือกใหม่อย่างยั่งยืน การพัฒนาควรสนับสนุนให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ ตลอดจนเข้ามามีบทบาทในการจัดการและการดำเนินกิจการด้านการท่องเที่ยวของชุมชนมากยิ่งขึ้น

วาโพล และกูดีวิน (Walpole and Goodwin, 2000) ได้ศึกษาเรื่องผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อเยี่ยมชมมังกงโคโมโคที่มีต่อเศรษฐกิจของชุมชนในประเทศอินโดนีเซีย ผลการศึกษาพบว่าส่วนใหญ่งานและรายได้ด้านการท่องเที่ยวไม่ได้กระจายสู่ประชาชนในท้องถิ่น แต่กลับอยู่ในมือผู้ประกอบการจากภายนอก ยิ่งไปกว่านั้นผลประโยชน์ที่ชุมชนพึงได้รับจากการท่องเที่ยวก็เป็นไปอย่างไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย ดังนั้นการพัฒนาป่าสงวนจึงควรหันกลับมาปรับปรุงแผนนโยบายการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อให้สามารถบรรลุเป้าหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างแท้จริง

รอส และ วอลล์ (Ross and Wall, 2001) ได้ศึกษาถึงการพัฒนาแนวคิดด้านชีวภูมิศาสตร์ (biogeography) เพื่อประยุกต์ใช้ในประเทศอินโดนีเซีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตสุราเวซี (Sulawesi) ผลจากการศึกษาพบว่า ความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศในพื้นที่ชายฝั่งตะวันออกของประเทศอินโดนีเซียมีผลต่อการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก ซึ่งความสมบูรณ์ของระบบนิเวศนี้ถือว่าเป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่สำคัญ ซึ่งกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจในพื้นที่ ดังนั้นในการพัฒนาการท่องเที่ยวจึงจำเป็นต้องได้รับการร่วมมือจากชุมชนท้องถิ่นผู้ซึ่งมีชีวิตอยู่กับระบบนิเวศนั้นด้วย

รินซิง และคณะ (Rinzing et al., 2007) ได้ศึกษาเรื่อง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในการเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการผลักดันทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาประเทศภูฏาน โดยให้ความสำคัญในการวิเคราะห์ถึงผลกระทบของการท่องเที่ยวในปัจจุบันที่ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม โดยข้อมูลงานวิจัยได้มาจากการเก็บข้อมูลจากนักท่องเที่ยว ประชาชนในชุมชนชนบท ตลอดจนการวิเคราะห์ข้อมูลทางการเงินที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ทั้งนี้เนื่องจากในช่วง 10 กว่าปีที่ผ่านมา ประเทศภูฏานมีนโยบายควบคุมการท่องเที่ยว โดยเน้นหนักในเรื่องของการรับนักท่องเที่ยวจำนวนน้อย แต่เป็นนักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ เพื่อส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืน อย่างไรก็ตามเมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมาการท่องเที่ยวก็เปรียบเสมือนอุตสาหกรรมที่สนับสนุนการ

เจริญเติบโตของธุรกิจการท่องเที่ยวของภาคเอกชน และมีส่วนสนับสนุนการเศรษฐกิจในชุมชนชนบท สำหรับผลกระทบที่มีต่อสิ่งแวดล้อมยังอยู่ในระดับต่ำ อย่างไรก็ตามในอนาคตมีแนวโน้มว่าจำนวนนักท่องเที่ยวจะเพิ่มมากขึ้น ซึ่งอาจส่งผลกระทบดังกล่าวมีแนวโน้มสูงขึ้นเรื่อย ๆ และถ้าหากไม่มีการจัดการการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม การท่องเที่ยวก็จะนำมาซึ่งความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นเอกลักษณ์ของประเทศ

ฮิชเชอร์ และคณะ (Hitcher et al., 2009) ได้ศึกษาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบริเวณที่ราบสูงเคลาบิท รัฐซาราวัก ประเทศมาเลเซีย และที่ราบสูงเครายัน รัฐกาลิมันตัน ประเทศอินโดนีเซีย โดยทั้ง 2 พื้นที่นี้ถือเป็นหัวใจของโครงการพิทักษ์ป่าสงวนที่มีความหลากหลายทางชีวภาพของเกาะบอร์เนียว โดยการวิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (มัคคุเทศก์ท้องถิ่น, เจ้าของบ้านพักโฮมสเตย์, ผู้ประกอบธุรกิจนำท่องเที่ยวในย่านเมือง, ศูนย์ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว และตัวแทนจำหน่ายโปรแกรมการท่องเที่ยว) เพื่อวิเคราะห์ระบบการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและข้อคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่เขียนลงในสมุดเยี่ยมชม รวมถึงในกระดานแสดงความคิดเห็นบนเว็บไซต์การท่องเที่ยว ยิ่งไปกว่านั้นการวิจัยยังมีการสร้างรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อถามชุมชนทั้ง 2 ชุมชน ตลอดจนมีการเก็บข้อมูล เปรียบเทียบข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ร่วมกับสมาชิกในชุมชนผลที่ได้ พบว่า

- 1) พื้นที่อนุรักษ์ของป่าและวัฒนธรรมเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- 2) ควรปรับปรุงด้านการติดต่อสื่อสารระหว่างหมู่บ้าน มัคคุเทศก์ และผู้ประกอบธุรกิจที่พักอาศัย
- 3) ควรเพิ่มสิ่งจูงใจให้นักท่องเที่ยวสนใจเข้ามาเดินป่าใน 2 เขตแดน
- 4) ในระดับหมู่บ้านควรมีการเตรียมพร้อมสำหรับรองรับนักท่องเที่ยวที่จะมาเยี่ยมชม พร้อมกับกระจายรายได้ที่ได้จากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้กับประชาชนอย่างเป็นธรรม
- 5) รมัควางแผนปรับปรุงสิ่งก่อสร้างและสาธารณูปโภคที่จะใช้ในการบริการนักท่องเที่ยว
- 6) ควรสนับสนุนการเจรจาต่อรองทางกฎหมายที่มีความซับซ้อนระหว่าง 2 เขตแดนโดยมัคคุเทศก์และนักท่องเที่ยว
- 7) ส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถเข้ามาควบคุมและจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศใน 2 พื้นที่อันเป็นหัวใจสำคัญของเกาะบอร์เนียว

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้ผู้วิจัยเกิดแนวคิดและความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ต้องอาศัยความร่วมมือของทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็น ภาครัฐ ภาคเอกชน และนักท่องเที่ยว ในการวิเคราะห์ วางแผน ปฏิบัติการ และประเมินผลอันเกิดจากการพัฒนาการท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดแนวทางการพัฒนาที่เป็นไปอย่างเหมาะสม สมดุลและยั่งยืน